

Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Çalışma Hakkı ve Ayrımcılık Yasası Açısından “Barış Akademisyenleri” İhraçları¹

“Hakikati aramak ve onu kendi düşündüğü gibi ifade etmek asla suç olamaz”²

Muhreç üç bilim insanının, Cevat Mazhar Bey, Murat Sarıca ve Mehmet Fatih Tıraş³’ın anısına³

¹ Bu çalışmanın genişletilmiş özeti bildiri önerisi olarak 21-23 Ekim 2022 tarihlerinde düzenlenen 21. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (ÇEEİ) Kongresine sunulmuş olup, genişletilmiş özet hakem tarafından reddedilmiştir. Bu nedenle bildiri özeti 21. ÇEEİ Kongresine sunulamamıştır. Reddedilen bildiri Aziz Çelik tarafından 2023 yılında düzenlenen Türk Sosyal Bilimler Derneği (TSBD) 17. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresine sunulmuştur. Kongreye sunulan bildiri gelen eleştiri ve öneriler çerçevesinde Murat Özveri ile ortaklaşa yeniden kaleme alınmıştır. Böylece bildiri ortak bir makaleye dönüşmüştür.

² Sebastian Castello’ya atfen (1551). Stefan Zweig, **Vicdan Zorbalığa Karşı Ya Da Castello Calvin’e**, 8. Baskı, Çeviri: Zehra Kurttekin, İstanbul, Can Yayınları, 2017.

³ **Cevat Mazhar Bey** Türkiye’nin endüstriyel kimya alanında yetiştirdiği ilk uzmanlardan biri. 1933 tasfiyesi ile kadrodan çıkarılanlar arasındaydı. Hükümet, çoğu arkadaşına lise öğretmenliği, okutmanlık gibi işler ya da dolgun maaşlı emeklilik verdiği halde kendisine bunlar yapılmadığı için onuru kırılan Cevat Mazhar Bey, yedi ay süren acılı bir inziva döneminden sonra durumu düzeltmesi için reformun mimarı Dr. Reşit Galip’le görüşmeye bel bağlamıştı ancak, Reşit Galip’in 5 Mart’ta veremden ölmesi üzerine tüm umidini yitirmiş, 10 Mart 1934’te, Bebek Set Sokak’taki evinde koluna boryum klorid enjekte ederek hayatına son vermişti. Dönemin gazeteleri, 1931’de çıkan ve 1933 ve 1934’te iki kez ağırlaştırılan Matbuat Kanunu yüzünden olaya arka sayfalarında yer vermişler, üstelik ölüm nedenini de saklamışlar, “asabi bir buhran sonucu feci çırpıntılar içinde vefat ettiğini” yazmışlardı. Cevat Mazhar Bey’in gerçek ölüm nedeni ancak 1982’de, yani olaydan yaklaşık 50 yıl sonra kamuya açıklanacaktı (Hür, 2016, Etker, 2001).

Prof. Dr. Murat Sarıca İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi kurucusudur. Siyasal tarih ve siyasal düşünce tarihi alanında çalıştı. Sarıca, 1983 yılında aralarında İstanbul SBF kurucu dekanı Tank Zafer Tunaya ile Mümtaz Soysal, Mete Tunçay, Alpaslan Işıklı, Korkut Boratav ve Bülent Tanör’ün de olduğu çok sayıda bilim insanı ile birlikte Şubat 1983’te ihraç edildi. Bu ihraçlar tarihe *1402’likler* olarak geçti. İhraç edildiğinde sınav dönemi idi. Sınavlara girememiş ancak soruları hazırlamış ve kağıtları okumuştur. Sarıca ihracından kısa bir süre sonra 14 Eylül 1983’te öldü. Derslerine ve bilime tutkuyla bağlı bir insandı.

Dr. Mehmet Fatih Tıraş doktora aldıktan kısa bir süre sonra Barış Bildirisi imzacısı olduğu için Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri

Aziz ÇELİK⁴

ORCID: 0000-0002-7088-9090

Murat ÖZVERİ⁵

ORCID: 0000-0001-5752-7186

DOI: 10.54752/ct.1364603

Öz: Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca bilim insanlarının çalışma haklarını ve bilimsel özerkliklerini ortadan kaldıran çeşitli ihraçlar ve tasfiyeler yaşanmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de üniversitelerde yaşanan toplu akademik ihraçlar/tasfiyeler kısaca ele alındıktan sonra özellikle 2016 yılı ve sonrasında yaşanan ve Barış Akademisyenleri olarak bilinen ihraçlar Anayasa Mahkemesi (AYM) ile diğer yargı kararları ışığında ve sosyal politika perspektifi ile -özellikle çalışma hakkı, ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesi bağlamında- ele alınacaktır.

1933 ve 1948 tasfiyeleri, 147’likler (1960), 1402’likler (1983) ve 2016’da “bu suça ortak olmayacağız” başlıklı bir bildiriye imzalayan akademisyenlerin ihraçları/tasfiyeleri ülkemiz tarihinde en bilinen akademik ihraç ve tasfiye örnekleridir. Bu büyük çaplı akademik tasfiyeler ve ihraçlar ile çok sayıda bilim insanının görevlerine son verilmiştir. 2016 yılında “Bu suça ortak olmayacağız” başlıklı bir bildiriye imzalayan akademisyenlerin ihraçları Türkiye tarihindeki en geniş akademik tasfiyedir. AYM söz konusu bildiriye ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiş ve suç olmadığını saptamış, çeşitli ağır ceza mahkemeleri de söz konusu bildiriye imzalayan ve dava açılan tüm akademisyenlerin tümünün beraatine karar vermiştir. 2016 ihraçları anayasa hukuku ve ceza hukuku açısından sonuçlanmış olsa da bu ihraçların yarattığı hak ihlalleri (çalışma hakkı, ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, bilimsel faaliyet hakkı) devam etmektedir. İhraç edilen akademisyenler yargı kararlarına rağmen işlerine dönememiştir.

Bölümü’nde, görev süresi uzatılmayarak işten çıkarıldı. Bazı meslektaşları onu ihbar etti. Başka üniversiteler tarafından kabul edilmedi. 25 Şubat 2017’de intihar etti.

⁴ Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyesi azizcelik@gmail.com

⁵ Av. Dr. Çalışma ve Toplum Dergisi Yayın Yönetmeni, Kocaeli Barosu’na bağlı avukat. muratozverister@gmail.com

ÇELİK. A., ÖZVERİ. M. (2023) “Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Çalışma Hakkı ve Ayrımcılık Yasası Açısından ‘Barış Akademisyenleri’ İhraçları”, Çalışma ve Toplum, C.4, S.79. s.3221-3254

Makale Geliş Tarihi: 11.12.2022 - Makale Kabul Tarihi: 09.01.2023

Bu ihraçların sadece ifade özgürlüğü değil aynı zamanda sosyal politikanın da konusu olduğu kanaatindeyiz. Bu çerçevede çalışma, sosyal politikanın önemli kavramları olan çalışma hakkı ve ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesini esas alacaktır. Çalışma hakkı ihlali gerek sosyal politika öğretisi ve gerekse ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeler ve uygulamalar çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışmada akademik ihraçlar ulusal ve evrensel hukuk kuralları ile başta AYM olmak üzere ilgili yargı kararları açısından değerlendirilecektir. AYM kararlarının anayasal bağlayıcılığına rağmen devam eden hak ihlalleri irdelenecektir. Çalışma, karşılaştırmalı tarihsel yöntemi esas alarak, arşiv kayıtlarını ve belgeleri, yargı kararlarını konu ile ilgili teorik çerçeveyi birlikte değerlendiren dokümanter ve keşfedici bir yaklaşımla kaleme alınacaktır.

Anahtar kelimler: Çalışma hakkı, ayrımcılık yasağı, akademik özerklik, akademik ihraçlar, Barış Akademisyenleri

The Dismissals Of "The Peace Academics" In Terms of Right to Work and Prohibition of Discrimination in Light of the Judgment of the Turkish Constitutional Court

Abstract: Throughout the history of the Republic of Turkey, there have been various dismissals and eliminations, which have violated the labour rights and scientific autonomy of scientists. In this study, after briefly discussing the academic dismissals/eliminations at Turkish universities throughout the history of the Republic, the dismissals in 2016 and afterwards, known as "Peace Academics", will be discussed in the light of the Turkish Constitutional Court and other judgments. The study is based on a social policy perspective, particularly in the context of the right to work, non-discrimination and the principle of equality.

The 1933 and 1948 eliminations, the 147's (1960), the 1402's (1983), and the dismissals/eliminations of academics in 2016 are the most well-known examples of academic dismissals and eliminations in Turkey. With these large-scale academic eliminations, many scientists were dismissed. The dismissals of academics who signed a declaration titled "We will not be a party to this crime" is the largest academic eliminations in the history of Turkey. The Constitutional Court ruled that the declaration was not an offence as it was within the scope of freedom of expression, and various Turkish high criminal courts acquitted all the academics who signed the declaration and were prosecuted. Although the 2016 dismissals have been finalised in terms of constitutional and criminal law, the violations of rights (right to work, right to wages, right to social security, right to scientific activity) caused by these dismissals continue. The dismissed academics have not reinstated to their jobs despite judicial verdicts.

The study will be based on the important concepts of social policy, namely the right to work, non-discrimination and the principle of equality. Violation of the right to work will be discussed within the framework of both social policy doctrine and national and international legal regulations and practices. In the study, academic dismissals will be evaluated in terms of national and universal legal rules and relevant judgments, especially the Constitutional Court. Despite the constitutional binding nature of the Constitutional Court judgments, the ongoing violations of rights will be analysed. The study will be written with a documentary and exploratory approach based on the comparative historical method, evaluating archival records and documents, judgments, and the theoretical framework on the subject.

Key words: Right to work, Non-discrimination, academic autonomy, academic dismissals, Peace Academics

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca bilim insanlarının çalışma haklarını ve bilimsel özerkliklerini ortadan kaldıran çeşitli ihraç ve tasfiye olayları yaşanmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de üniversitelerde yaşanan toplu akademik ihraçlar ve özellikle 2016 yılında “Barış Bildirisi” gerekçesiyle yaşanan ihraçlar sosyal politika perspektifi ile -özellikle çalışma hakkı, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi bağlamında- ele alınacaktır. Bir bölümünün sonuçları daha sonra telafi edilmeye çalışılsa da bu akademik tasfiyeler Türkiye’de akademik özgürlüğün gelişimini olumsuz etkilemiştir. 2016 yılında yaşanan ve *barış akademisyenleri* olarak bilinen tasfiye Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan en büyük akademik tasfiyedir. Anayasa Mahkemesinin (AYM) hak ihlali ve ağır ceza mahkemelerinin beraat kararlarına rağmen 2016 ihraçlarıyla ortaya çıkan hak ihlalleri henüz giderilmiş değildir. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu AYM ve ağır ceza mahkemelerinin kararlarına rağmen bildiriye imzalayan akademisyenlerden hiçbirinin başvurusunu kabul etmemiş ve iade kararı vermemiştir. İhraçlara ilişkin idari yargı süreci halen devam etmektedir.

İhraçların yol açtığı hak ihlalleri büyük ölçüde sosyal politika kapsamına giren, çalışma hakkı, iş güvencesi, sosyal güvenlik hakkı, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi gibi konuları kapsamaktadır. Bu çalışmada Türkiye tarihi boyunca yaşanan akademik ihraçlar kısaca ele alındıktan sonra 2016’da yapılan ve *barış akademisyenleri* olarak bilinen ihraçlar çalışma hakkı, çalışmaya bağlı diğer haklar, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi açısından ele alınacaktır.

Sosyal haklar üst başlığı altında toplanan çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve diğerleri kendi içerisinde bütünlüğü olan haklardır. Bu haklardan birinin sınırlandırılması dalga dalga etkisini doğrudan diğer haklara yansıtmaktadır. Sosyal hakların öznesi kural olarak herkeştir. Herkesin bu haklardan yararlanmasının

sağlanması için ise ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. Bu iki ilke sosyal hakların öznesinin daraltılmasına karşı güvence olarak anayasalara da geçmiştir.

Bu nedenle çalışmanın kavramsal çerçevesini sosyal politikanın önemli kavramları olan çalışma hakkı, ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesi oluşturacaktır. Çalışma hakkı gerek sosyal politika öğretisi ve gerekse ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeler ve uygulamalar çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışmada akademik ihraçlar ulusal ve evrensel hukuk kuralları ile başta AYM olmak üzere ilgili yargı kararları açısından değerlendirilecektir. AYM kararlarının bağlayıcılığına rağmen devam eden hak ihlalleri irdelenecektir. Çalışma karşılaştırmalı tarihsel yöntemle dayanarak, arşiv kayıtları ve belgeler, yargı kararları ile konu ile ilgili teorik çerçeveyi birlikte değerlendiren dokümanter ve keşfedici bir yaklaşımla kaleme alınacaktır. Bu çalışmanın en önemli kısıtı sadece Barış Bildirisi imzacısı akademisyenlerin ihracını ele almasıdır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası yaşanan diğer ihraçlar bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Cumhuriyet Tarihi Boyunca Yaşanan Akademik Tasfiyeler

Cumhuriyet tarihi boyunca çok sayıda akademik ihraç ve tasfiye yaşandığı biliniyor. Cumhuriyet tarihinin ilk büyük akademik tasfiyesi 1933'te gerçekleşti. Temmuz 1933'te İstanbul Darülfünunu yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Kapanan Darülfünunun 151 kişilik akademik kadrosundan 92'sinin işine son verildi (Mazıcı, 1995, Dölen 2020a). 1 Ağustos 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi tasfiyenin bilançosunu şöyle veriyordu:

“151'i bulan eski Darülfünun müderris, muallim ve müderris muavinlerinden ancak 59'u üniversiteye alınmış, mütebaki 92'si kadro haricinde kalmışlardır. (...) Çıkarılanların 30'u Tıp Fakültesi, 17'si Fen Fakültesi, 5'i İlahiyat Fakültesi, 15'i Hukuk, 13'ü Edebiyat Fakülteleri, 7'si Eczacı, 5'i Dişçi mektepleri müderris, muallim ve müderris muavinleridir. En çok değişiklik Tıp, Fen ve Hukuk Fakültelerinde olmuştur. (...) Darülfünun kadrosunda mevcut ecnebi profesörler, mukavelelerinin hitamına kadar kaydile üniversitelerde, kendi saha ve ihtisasları dahilinde tanzif edilmişlerdir.”

Görüldüğü gibi 1933'te çok büyük bir akademik tasfiye gerçekleştirilmişti. Bu tasfiyede hangi ölçütlerin kullanıldığı hâlâ bilinmemektedir. Tasfiye edilenler arasında Avrupa'da eğitim görmüş, uluslararası kuruluşlara üye olmuş, ödül almış, eserleri basılmış ve modern araştırma kurumları kurmuş olanlar vardı. Ancak Prof. Albert Malche'in 29 Mayıs 1932'de verdiği Darülfünun hakkındaki rapora bakıldığında Darülfünunun kapatılma nedenleri, Darülfünun'un Batılı örneklerinin gerisinde kalması ve üniversite standartlarını yakalayamaması olarak gösterilebilir

(Mazıcı, 1995). Bu tasfiye sonunda oldukça trajik bir gelişmenin de yaşandığı belirtilmektedir. Türkiye'nin endüstriyel kimya alanında yetiştirdiği ilk uzman olduğu belirtilen Cevat Mazhar Bey tasfiye sonrasında intihar ederek yaşamına son verdi (Hür, 2016; Etker, 2001).

Üniversite tarihinin ikinci büyük tasfiyesi 1948 yılında gerçekleşti. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (DTCF) Tasfiyesi olarak da bilinen işlem sonucunda Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav kürsülerinden uzaklaştırıldılar.⁶ Bu tasfiyenin işareti aynı fakültenin felsefe bölümünden Doç. Muzaffer Şerif'in 1944'te tutuklanmasıyla verilmişti. Ülke içinden ve dışından gelen yoğun tepkilerle Şerif 1945'te serbest bırakıldı. Hapisten çıkınca ABD'ye giden ve ABD'nin en saygın üniversitelerinde çalışan Muzaffer Şerif bir daha Türkiye'ye dönmedi (Hür, 2016). 1948 tasfiyesinin temelini DTCF Dekanı Prof. Enver Ziya Karal'ın Milli Eğitim Bakanlığı'na yazdığı rapor oluşturdu. Raporda Boratav, Berkes ve Boran'ın Zekeriya Sertel'in yayımladığı *Görüşler* dergisine yazı vermeyi vaat ettiği, bunun okuldaki eğitim-öğretim açısından sakıncalı olduğu belirtiliyordu. Bunun üzerine sözü geçen öğretim üyeleri bakanlık emrine alındı. Ardından iki yıl süren yargılama süreci başladı. Sonunda öğretim üyeleri üzerlerine atılı suçlardan beraat ettiler (Hür, 2016).

Akademiye yönelik baskıların DP döneminde de devam ettiği görülmektedir. Bunlardan en bilineni ülkemizde sosyal politikanın öncülerinden Orhan Tuna'nın başına gelenlerdir.⁷ Tuna'nın grev hakkını savunması, işçileri eğitmesi ve sendikacılığı güçlendirmeye çalışması DP iktidarının hoşuna gitmedi. İlimli görüşleri ile bilinen Tuna 1950'lerin ikinci yarısında hedef alındı, ağır itham ve baskılarla karşılaştı. DP Hükümeti kontrol altına alamadığı Türk-İş'i kapatmak, her türlü üst düzey örgütü (Birlik, Federasyon, Konfederasyon) ortadan kaldırmak istiyordu. Sendika ve sendikacılara yönelik tutumun dönüm noktalarından biri sendika birliklerinin kapatılması, diğeri ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Kürsüsünde düzenlenen seminerlerin engellenmesi ve Profesör Dr. Orhan Tuna'nın hedef alınmasıdır.⁸

⁶ Bu konuda ayrıntılar için bakınız: Mete Çetik (Hazırlayan) (1998). **Üniversitede Cadı Kazanı-1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

⁷ İşçilere eğitim veren İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Orhan Tuna dönemin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan tarafından hedef tahtasına konuldu, "gizli komünist" ilan edildi. Tuna 1947-1960 döneminde sosyal siyaset ve sendikacılık konusunda ilk akla gelen bilim insanlarından biriydi. 1948 yılında Tuna'nın da aktif çabaları ile başlayan Sosyal Siyaset Konferansları dizisi ile sosyal politika literatürüne ve uygulamasına büyük katkı yaptı. (Çelik, 2010).

⁸ Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Kürsüsü tarafından 1948 yılında başlatılan ve her yıl düzenlenen, sosyal politika konularında Türkiye'den ve yurt dışından bilim insanlarının, uzmanların, sendika ve işveren örgütleri temsilcilerinin tebliğler sundukları toplantılardı. Bu tebliğler **Sosyal Siyaset Konferansları** adı altında

Bu konferanslarda verilen derslerin bazılarını beğenmeyen dönemin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ile üniversite arasında ciddi görüş ayrılığı ortaya çıkar. Bardağı taşıran damla Türk-İş Genel Sekreteri İsmail İnan'ın 1957'de Sosyal Siyaset Konferansları dizisi içinde yapacağı konuşma olur. Seminer yasaklanır. Bakan Tarhan, bu konferansları verenlerin ve kalemlerini çalışma mevzuatı konusunda işletenlerin “maksatlı” hareket ettiklerini ve “kökü dışarıda ideolojiler” yaydıklarını iddia eder ve hocaları ve sendikacıları yabancı ideolojilere hizmet etmekle suçlar.⁹ Çalışma Bakanlığı, Sosyal Siyaset Konferanslarını düzenleyen Prof. Dr. Orhan Tuna'ya cephe alır. Tuna'yı İl Hakem Kurulundaki görevinden almak ister. Bunu öğrenen Tuna, İl Hakem Kurulundan kendisi istifa eder (Çelik, 2010). DP'nin Çalışma Bakanı Tarhan'ın Sosyal Siyaset Konferanslarının yasaklanması ile ilgili bir değerlendirmesi DP'li Bakanın nasıl bir hayal dünyasına sahip olduğunu gösteriyordu :¹⁰

“Malumdur ki, komünistler propaganda faaliyetlerinde sırmalı esvapları, resmi üniformaları, ellerinde hüviyet varakaları ve yakalarında renkli ve resimli rozetleri ile karşımıza çıkmazlar. Memleketimizde hükmü hakimle sabit olup veya cezasını çekmekte olanlar veya cezasını çekip bugün zararsız bir şekilde aramızda dolaşanlar olduğu gibi kendisini cezadan koruyacak bir ustalıkla açık veya gizli bir surette faaliyette bulunan komünist akideli insanlar da bulunabilir.”

Çalışma Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklamada yer alan “*Birkaç sabte ilim bezirgânının ve İşçilikle alâkası meşkûk [şüpheli] sendika esnafının tabrikleri*” gibi ifadeler, DP'nin sendikalara ve sosyal politikaya yönelik tutumunun geldiği vahim noktayı gösteriyordu.

Akademiye dönük baskılar 27 Mayıs sonrasında da devam etti. 27 Mayıs darbesi sonrasında Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından 27 Ekim 1960 tarihinde çıkarılan 114 sayılı Üniversite Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden

kitaplaştırılıyordu. **Sosyal Siyaset Konferansları** bugün de yayınına devam eden sosyal politika ve çalışma hayatı alanında önde gelen bir dergidir.

⁹ Mümtaz Tarhan: “Yalnız komünist uşaklığı veya şahıs ihtirasları için, sendikalara siyaset sokmak isteyenler, ellerinde sosyal adaletin bayrağını taşıyanların, şimdiye kadar günlük ve işçi gazetelerindeki başmakaleleri, gazetelerde yazdıkları seminer ve kürsülerde söyledikleri birer birer dökülür ve saçılırsa, bu gibi insanların gizli maksatlarının, maskeli yaygaralarının kökünün nerde olduğunu, bu zakkum ağacının nereden sulandığını bu memlekette anlamayan Türk kalmayacaktır.” Çelik (2010).

¹⁰ Mümtaz Tarhan 1957 seçimlerinde milletvekili seçilemedi ve unutulup gitti. Ancak ağır saldırılarda bulunduğu sendikacı İsmail İnan milletvekili olarak Meclise girdi ve 1960'larda da aktif sendikal ve siyasal yaşamın içinde yer aldı. Tarhan'ın asılsız ithamlarla itibarsızlaştırmaya çalıştığı Orhan Tuna 1980'de emekli oluncaya kadar bilimsel çalışmalarına devam etti ve Türkiye'de sosyal politika ve sendikacılık alanının saygın öğretim üyeleri arasında yerini aldı.

Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksekokullara Nakline Dair Kanun ile Millî Birlik Komitesi çıkardığı bir Kanunla 147 öğretim üyesini üniversitelerden uzaklaştırdı. Bu tasfiye “147’liler olayı” veya “kanun yoluyla tasfiye” olarak da bilinmektedir (Dölen, 2010a). Aralarında Ali Fuat Başgil, Sabahattin Eyüboğlu, Yavuz Abadan, Nusret Hızır, Tarık Zafer Tunaya, Mina Urgan, Haldun Taner ve İsmet Giritli gibi isimlerin olduğu 147 öğretim üyesi ve yardımcısı, bir daha öğretim üyesi olmamak üzere görevlerinden alındı. Dört öğretim üyesi ise farklı fakülte ve yüksekokullarda görevlendirildi. Ancak 147’liler aralarında örgütlendiler ve tepkiler gecikmedi. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Fikret Narter, Ankara Üniversitesi Rektörü Suat Kemal Yetkin, Ege Üniversitesi Rektörü Mustafa Uluöz, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörü Turhan Feyzioğlu istifa ettiler. İstanbul, Ankara ve İzmir’deki öğrenci dernekleri olayı protesto ettiler. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de yanlışlık yapıldığını kabul etti ve 147’liler çıkarılan bir yasayla 1962’de görevlerine döndü (Dölen, 2010a).

Bir diğer büyük akademik tasfiye 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yaşandı. 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’na dayanarak Sıkıyönetim Komutanlıkları 1983 yılında 73 akademisyeni üniversiteden ihraç etti.¹¹ Bu ihraçlar 1402’likler olarak anıldı. 1402’likler arasında Mümtaz Soysal, Mete Tunçay, Alpaslan Işıklı, Korkut Boratav, Bülent Tanör, Murat Sarıca ve Tarık Zafer Tunaya da yer aldı. 1402’likler uzun bir hukuk mücadelesi sonunda 1992’de görevlerine dönebildiler.¹²

¹¹ 12 Eylül darbesinin yapılmasından bir hafta sonra 19 Eylül 1980 tarihinde 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, 2301 sayılı “1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun” ile değiştirilerek 2. maddesine “Sıkıyönetim komutanlarının; bölgelerinde genel güvenlik, asayiş veya kamu düzeni açısından çalışmalarını sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamu personelinin statülerine göre atanması veya işine son verilmesi, mahalli idarelerde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işlerine son verilmesi hakkındaki istemleri ilgili kurum ve organlarca derhal yerine getirilir” hükmü eklenmiştir. 21 Eylül 1980 Tarih, 17112 Sayılı Resmî Gazete.

Aynı madde bu kez ihraçlar öncesi 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’nun 2. maddesi 28 Aralık 1982 tarihinde 2766 sayılı “13/5/1971 tarihli ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” ile değiştirilerek yeniden düzenlenmiş, maddeye “Bu şekilde işlerine son verilen memurlar, diğer kamu görevlileri ve kamu hizmetlerinde görevli işçiler bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılmazlar” hükmü eklenmiştir. 30 Aralık 1982 Tarih, 17914 Sayılı Resmî Gazete.

¹² 1402’liklerin hukuk mücadelesi süresince Danıştay Daireleri arasında birbirinden farklı kararlar çıkmış, bu farklılıkların giderilebilmesi için Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu konuyu ele almak zorunda kalmıştır. Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararı ihraçların sıkıyönetim süresince geçerli olabileceğine, sıkıyönetim kalktıktan sonra ihraç edilenlerin görevlerine dönme haklarının bulunduğu karar vermiştir. Karara göre, “1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 2. maddesinin 2766 sayılı Yasa ile değişik son fıkrasında yer alan ‘... bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılmazlar’ hükmünün yukarıda belirlenen anlam ve

Tasfiye edilen öğretim üyelerinin bir bölümü 6 Kasım 1982 günü yeni kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kararıyla, bir bölümü ise (71 kişi) 1983 yılında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanarak üniversitelerden çıkarıldı. Ayrıca protesto amacıyla görevlerinden istifa edenler de oldu. Sonra 1402 sayılı Kanun başka memurların işlerinden ve öğrencilerin okullarından atılmasında kullanıldı. *1402'likler* diye anılanların sayısı bazı kaynaklara göre 5 bin, bazı kaynaklara göre 20 bin kişiye ulaşmıştı. 1986'da Ankara İdare Mahkemesi 1402'liklerin tüm aylık ve özlük haklarıyla göreve başlatılmaları gerektiğine karar verdi ve çalışmadıkları sürelerde mahrum kaldıkları gelirlerin de tazminat olarak ödenmesi öngörüldü. 1990'da Danıştay kararıyla 1402'liklerin dönüşü mümkün oldu.¹³

1402'liklerin tasfiyesi Türkiye-ILO ilişkilerinde de önemli bir yer tutmuştur.¹⁴ ILO Uzmanlar Komitesi 1989 dönemi raporunda 1402 sayılı Kanun uygulamalarıyla kamu istihdamında politik düşünce farklılığından dolayı ayrımcılığın açıkça uygulandığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine ILO Aplikasyon Komitesi 1989 yılı 76. Uluslararası Çalışma Konferansında Türkiye'nin "özel paragrafa" alınmasını kararlaştırmıştır. Kamuoyunda "kara liste" olarak da bilinen özel paragraf uygulaması ILO denetim süreci açısından oldukça ağır bir yaptırımdır.¹⁵ ILO Aplikasyon Komitesi 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasında yapılan değişiklikle sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkinin uygulamalarıyla özellikle sıkıyönetim komutanlarının tüm kamu kurumlarında çalışan personelin işine son verme ve yerini değiştirme yetkisini eleştirmiştir (Kaya, 2020a). Kaya'nın aktardığına göre (2020a) ILO bu yetkinin kullanılmasında başvuru bilgi toplama ve güvenlik

kapsamı karşısında, adı geçen madde uyarınca sıkıyönetim komutanlarının istemleri üzerine işlerine son verilen memurların, diğer kamu görevlilerinin ve kamu hizmetlerinde görevli işçilerin, ilk kez kamu görevine girdikleri tarihte bu görev için yasa ve yönetmeliklerde öngörülen nitelikleri kaybetmemiş olmaları koşuluyla, işlerine son verildiği bölgede sıkıyönetim kalktıktan sonra, kurumlarınca eski-görevlerine iade edilmeleri" gerekeceğine karar verilmiştir. Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu Kararı, E., 1988/6, K., 1989/4, T., 07/12/1989. 9 Şubat 1990 Tarih, 20428 Sayılı Resmî Gazete, s. 67-78.

¹³ 1402'liklerle ilgili gelişmelerin ayrıntısı için bakınız: Dölen (2010b), Dinç (1987), Yılmaz (1987) ve Hür (2016).

¹⁴ Nitekim ILO'nun almış olduğu karar 1402'liklerin hukuki durumunun tartışıldığı İçtihatlı Birleştirme kararına da yansımış, kararın gerekçesinde ILO Uzmanlar Komitesi Raporuna şu sözlerle referans verilmiştir: "Nitekim Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (Türk-İş) 1989 yılında Milletlerarası Çalışma Teşkilatına (ILO) yaptığı başvuru üzerine Teşkilatın Uzmanlar Komitesince hazırlanan ve '1989 Gözlemi' başlığını taşıyan raporda da 'Komite, tabiatı gereği sıkıyönetim kalkar kalkmaz sıkıyönetim idaresince alınan tedbirlerin de sona ereceğini ve bu nedenle kişilerin kamu hizmetinde çalışamayacağı hükmünü getiren 1402 sayılı Kanun Hükümlerinin bu bağlamda değerlendirilmesi ve sıkıyönetim mahalli ve süresi ile sınırlı tutulması gerektiğini gözlemlemiştir.' denilmek suretiyle aynı sonuca varılmış bulunmaktadır." Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu Kararı, E., 1988/6, K., 1989/4, T., 07/12/1989. 9 Şubat 1990 Tarih, 20428 Sayılı Resmî Gazete, s. 75.

¹⁵ ILO denetim süreci ve özel paragraf uygulaması için bakınız Gülmez (2008).

soruşturmasına ilişkin yöntemin politik değerlendirmeler doğrultusunda yapıldığını vurgulamıştır. Komitenin raporuna göre Eylül 1980'den sonra 8 bin 500 kişi (üniversite öğretim üyesi, öğretmen, sivil memur ve kamu teşebbüslerinde çalışan memurlar) 1402 sayılı yasanın uygulanmasıyla ya işini kaybetmiş ya da başka bir yere sürülmüştür. Komite bu uygulamanın 111 sayılı sözleşmenin ağır ihlali olduğu sonucuna varmıştır (ILO, 1989).

28 Şubat sürecinde de (1997) bazı akademisyenlerin işten ayrılmaya zorlandığı veya kamu görevinden çıkarıldığı raporlanmıştır. Memur-Sen üyesi Eğitim-Bir-Sen'in bir raporunda 1997-2000 arasında YÖK Disiplin Kurulu tarafından Kılık Kıyafet Yönetmeliği'ne uymadıkları gerekçesiyle toplam 139 personelin kamu görevinden çıkarıldığı belirtilmiştir (2014).

2016 Tasfiyeleri: Barış Bildirisi Nedeniyle İhraçlar

Bilindiği gibi 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016'da ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) kapsamında çok sayıda Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarıldı. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu tarafından açıklanan bilgilere göre bu KHK'ler ile 125 bin 678 kamu görevlisinin ihracı başta olmak üzere, 3 bin 213 rütbe alma, 270 yurtdışı öğrencilikle ilişkisi kesilme, 2 bin 761 kurum ve kuruluş kapatma da dahil olmak üzere toplam 131 bin 922 işlem gerçekleştirildi (Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu, 2022).

Bu KHK'lerle yapılan ihraçlar büyük ölçüde darbe teşebbüsü gerekçesiyle yapılmasına¹⁶ rağmen darbe teşebbüsü ile ilgisi olmayan ve 11 Ocak 2016 tarihinde yayınlanan “bu suça ortak olmayacağız” başlıklı bir bildiriye imzalayan 406 akademisyen de kamu görevinden ihraç edildi.¹⁷ Bu ihraçlar ilgili üniversitelerin rektörlükleri/yönetimleri tarafından yapıldı.¹⁸ Ardından bildiriye imzalayan 822

¹⁶ Bu çalışma “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlıklı bildiriye imzalayan akademisyenlerle sınırlı olup 15 Temmuz 2016 tarihli darbe teşebbüsü ile ilgili olarak yapılan akademik ihraçlar bu çalışmanın konusu değildir.

¹⁷ 11 Ocak 2016 tarihli ve “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlıklı bir bildiri 1128 bilim insanı imzasıyla yayınlamıştır. 12 Ocak 2016 tarihinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Genel Kurulu tarafından yapılan yazılı açıklamada hukuk çerçevesinde gerekenlerin yapılacağı belirtilmiş ve “Teröre destek veren bu bildiri, akademik özgürlük ile bağdaştırılamaz. Vatandaşlarımızın güvenliğini sağlamak devletin en temel görevidir” denilmiştir.

¹⁸ KHK yoluyla yapılan ihraçların isim listesi ve üniversiteleri Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu ihraçlara YÖK veya Hükümet eliyle değil ilgili üniversitelerin kendi yönetimleri/rektörlükleri tarafından karar verildiği anlaşılmıştır. YÖK’e ihraç listelerini üniversite yönetimleri sunmuştur. Nitekim bazı üniversitelerde hiç ihraç olmaması bu üniversitelerin yönetimlerinin kararının sonucu olmuştur. Bazı üniversiteler YÖK’e ihraç listesi sunmamıştır. 109 üniversitenin sadece 11’inde rektörlükler, bünyelerindeki “Barış Bildirisi” imzacıların isimlerini YÖK’e listelememişler ve böylelikle bu imzacılar KHK’li olmaktan, ihraç edilmekten kurtulmuşlardır. YÖK’e ihraç listesi sunmadığı saptanan (5’i kamu 6’sı vakıf olmak üzere) üniversiteler şunlardır: Bilgi Üniversitesi (vakıf),

akademisyen hakkında ceza davaları açıldı. Bu davalarda verilen bazı cezalar nedeniyle konu bireysel başvuru yoluyla AYM'ye taşındı. AYM 2018/17635 sayılı başvuruyu 26 Temmuz 2019 tarihinde karara bağladı ve karar 19 Eylül 2019 tarih ve 30893 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak kesinleşti. Anayasa Mahkemesi, bildiriyi imzalayanlara verilen cezaların hak ihlali olduğuna ve yeniden yargılama yapılarak hak ihlalinin ortadan kaldırılmasına hükmetti.

Anayasa Mahkemesinin söz konusu kararını takiben çeşitli ceza mahkemeleri “bu suça ortak olmayacağız” başlıklı bildiriye imza atan akademisyenlerin beraatine karar verdi. Ceza mahkemelerinin vermiş olduğu kararlarda “Terör örgütü propagandası yapmak suçundan cezalandırılmaları istemiyle mahkememizce kamu davası açılmış ise de sanığın üzerine yüklenen suçun yasal unsurlarının oluşmadığı, bu haliyle sanık için yüklenen fiilin kanunda suç olarak tanımlanmamış olduğu anlaşıldığından sanığın beraatine karar verilmiştir” denmektedir.¹⁹

Ancak gerek Anayasa Mahkemesinin hak ihlali kararına gerekse ceza mahkemelerinde verilen beraat kararlarına rağmen Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu tüm bildiri imzacılarının başvurularını reddetmiştir.²⁰ Komisyonun red kararlarında Anayasa Mahkemesi ve ceza mahkemelerinin beraat kararlarının dikkate alınmadığı görülmüştür (Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu, 2021). Oysa Anayasanın 153. maddesine göre Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazete'de hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Yine Anayasanın 138. maddesine göre yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez. Ancak bu açık Anayasal hükümlere rağmen idari nitelikli bir organ olan Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Anayasa Mahkemesi ve ceza mahkemelerinin kararlarını yok sayarak işlem tesis etmiştir. Komisyonun bu kararı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) yerleşik içtihadının da ihlali anlamına gelmektedir. AİHM'e göre:

Boğaziçi Üniversitesi (kamu), Galatasaray Üniversitesi (kamu), Kadir Has Üniversitesi (vakıf), Kırklareli Üniversitesi (kamu), Koç Üniversitesi, (vakıf) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (kamu), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (kamu), Okan Üniversitesi (vakıf), Özyeğin Üniversitesi (vakıf) ve Sabancı Üniversitesi (vakıf).

¹⁹ Bu konudaki bazı kararlar şöyledir: İstanbul.13. Ağır Ceza Mahkemesi Dosya No: 2019/448 E., 2019/353 K., C. Savcılığı 2019/45540 E., İstanbul 27. Ağır Ceza Mahkemesi Dosya No:2019/98 E., 2019/314 K., C. Savcılığı 2019/27142 E.

²⁰ Olağanüstü hal kapsamında yayımlanan KHK'lar ile 125.678'i kamu görevinden çıkarma olmak üzere toplam 131.922 tedbir işlemi gerçekleştirilmiştir. 31/12/2022 tarihi itibarıyla Komisyona yapılan başvuru sayısı 127.292'dir. 22 Aralık 2017 tarihinden itibaren karar verme sürecine başlamış olan Komisyon tarafından, 31/12/2022 tarihi itibarıyla 5 (beş) yıllık süre içerisinde başvuruların tamamı hakkında (17.960 kabul ve 109.332 ret olmak üzere) toplam 127.292 karar verilmiştir. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (2022). Komisyonun görev süresi 22 Ocak 2023 tarihinde sona ermiştir.

“Sadece olumlu karşılanan ya da kimseye saldırgan gelmeyen ya da insanların kayıtsız kalabildiği bilgi ve fikirler değil, saldırgan gelen, sarsıcı nitelik taşıyan, ya da rahatsız eden fikirler de demokratik toplumun vazgeçilmez özellikleri olan çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir.”²¹

İhraç edilen kamu görevlileri açısından tek kısıtlama bu kişilerin kamu görevinde tekrar istihdam edilmemesi değildir. KHK ile ihraç edilen akademisyenler çalışma hakları ile ilgili çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmış ve çeşitli ciddi hak kayıpları da yaşamıştır. Örneğin ihraç edilen kamu görevlilerinin, Sosyal Güvenlik Kurumu kayıtlarına, “Kamu Görevinden Çıkarıldı (Kanun/KHK Göre)” ifadesi eklenmiştir. Böylece bu kişiler işgücü piyasası açısından “damgalı” hale gelmiştir. Getirilen kısıtlamaların bazıları akademisyenlerin mesleklerine devam edebilmelerinin önünde daha ağır bir engel oluşturmuştur. İhraç sonrasında akademisyenlerin mesleklerini devam ettirmelerinin iki yolu vardır: Türkiye’de devlet üniversitesi dışında akademide istihdam edilmek ya da yurtdışına çıkarak başka ülkelerde bilimsel faaliyetlerde bulunmak. Bu yollardan ilki, KHK ile ihraç edilen akademisyenlerin durumunun 2547 sayılı Kanunun ek 8. maddesindeki “Devlet yükseköğretim kurumlarında çalışmaları yasaklanmış veya disiplin yoluyla bu kurumlardan çıkarılmış kişiler, vakıf yükseköğretim kurumlarında görev alamazlar” hükmü çerçevesinde değerlendirilmesi suretiyle engellenmiştir. İkinci yol ise, ihraça bağlı olarak pasaportlarına konulan iptal şerhleri ile engellenmiştir.

İhraç edilen akademisyenlerin vakıf üniversitelerinde istihdam edilmelerinin önündeki engel halen devam etmektedir. Pasaportlarındaki iptal şerhlerinin ise 24 Ekim 2019 tarihli 7188 sayılı Kanunun 2. maddesiyle Pasaport Kanunu’nda yapılan değişiklik ile kaldırılması mümkün olmuştur. Dikkat edileceği üzere bu yol KHK ile ihraçların üzerinden neredeyse üç yıl geçtikten sonra açılmıştır.

Akademisyenlerin mesleki gelişmelerini engelleyen bir diğer kısıtlama ise, 7085 sayılı Kanun ile yasalaşan 683 sayılı KHK’nın 4. maddesi uyarınca ihraç edilen akademisyenlerin doçentlik başvurusu yapmalarının engellenmiş ve yapılmış başvurularının iptal edilmiş olmasıdır. İhraç edilen akademisyenlerin önündeki doçentlik başvurusu yapma ve vakıf üniversitelerinde çalışma engellerinin kalkabilmesi ancak kamu görevine iade edilmeleri ile mümkündür. Mesleği gereği başka alanlarda çalışma imkânı bulunan akademisyenler açısından da farklı engeller çıkarıldığı görülebilmektedir. Örneğin hukukçu olan ihraç edilmiş akademisyenler noterlik, avukatlık gibi uzmanlıklarını kullanabilecekleri alanlarda çalıştırılmamışlardır.

²¹ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Handyside-Birleşik Krallık, 1976; Sunday Times-Birleşik Krallık, 1979; Lingens-Avusturya, 1986; Oberschlick-Avusturya, 1995; Thorgeirson- İzlanda, 1992; Jersild- Danimarka, 1994; Goodwin-Birleşik Krallık, 1996; De Haes ve Gijels-Belçika, 1997 kararları.

Bariş Bildirisi ve İfade Özgürlüğü

Akademisyenlerin imzaladıkları için ihraç edilmelerine gerekçe yapılan ve kamuoyunda bariş bildirisi olarak anılan metnin ifade özgürlüğü içerisinde kalan bir metin olduğu AYM kararı ile hukuki kesinlik kazanan bir olgudur. Ne var ki geçmiş dönemlerde yaşanan ihraçlar dahil, tüm ihraçlarda siyasi iktidar kendi görüşlerine ve politikalarına aykırı bulduğu görüşleri savunanları ötekileştirerek, hukuku siyasileştirerek aykırı görüşleri baskılamıştır. Ancak bu süreçte karşı karşıya gelen sadece akademisyenlerin özlük hakları ile bu hakları ortadan kaldırmaya dönük idari kararlar değildir. İktidar yapmış olduğu ihraç işlemi ile hukuku kendi inançları temelinde araçsallaştırarak yol almaktadır. Bu araçsallaştırmanın kendisi hukuk devletinin tanımını ve sınırlarını doğrudan etkilemektedir. Hukuk, ihraç edilen akademisyenler somutunda kendi kaderini, kendi özgürlük alanını belirleme ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tür uyuşmazlıklar uyuşmazlığı çözerken ister istemez anayasal kurumlar olan yargı ve yürütmenin kendi alanlarının sınırlarını çizmek zorunda kaldığı uyuşmazlıklardır.

Nitekim *1402'likler* için hukuki süreç Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kuruluna kadar gitmiştir. Danıştay 1402'liklerin somutunda olayı ele almadan önce konuya ilişkin temel kavramları açıklamak gereği duymuştur. Kararda sıkıyönetim kararıyla işe son verme işleminin niteliğinin ve Türk Memur Hukuku' içindeki yerinin, sıkıyönetim yetkisinin ne olduğunu ve nasıl kullanılması gerektiğini, Sıkıyönetim komutanlarına tanınan işe son verme isteğinin, üniversite öğretim elemanları için uygulanabilirliği, ILO 111 sayılı sözleşmenin ilgili maddelerinden anlaşılması gerekenleri ele almıştır. Örneğin kararda 1402 sayılı Yasadan alınan yetkiyle alınan kararlara ilişkin "İdari yargı yolunun kapatılmış olması nedeniyle söz konusu işlemler, İş ve Meslek Bakımından Ayrım Hakkında 111 sayılı sözleşmenin 1. ve 4. maddelerine aykırıdır" sonucuna ulaşılmıştır. Danıştay bununla da yetinmemiş, Anayasanın nasıl yorumlanması gerektiğini "Yorum Sorunu" üst başlığı açarak belirlemiştir.²²

Danıştay İçtihadı Birleşme Genel Kurulunun E., 1988/6, K., 1989/4, T., 07/12/1989. 9 Şubat 1990 tarih sayılı kararında belirlenen temel ilkeler bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Karara göre, olağan koşullarda demokratik bir sistemde özgürlükler esas sınırlamalar ise istisnadır. Devletin varlığını, ciddi ve ağır

²² "Anayasa'nın 15. maddesi kapsamına giren Yasalardaki kuralların 'Anayasa'nın temel ilkelerine ve bu ilkelere egemen olan hukukun ana kurallarına olabildiğince uygun düşecek biçimde yorumlanmaları' hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Bu nedenlerle, ağır toplumsal koşulların varlığı ve baskısı altında ve olağanüstü bir yönetim döneminde yürürlüğe konulan 2766 sayılı Yasadaki söz konusu hükmün anlamının, amaçsal bir yorumla ve sıkıyönetimin hukuki yapısına ve bu yönetim halinde özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin yukarıda açıklanan Anayasa ilkeleri gözönünde bulundurularak belirlenmesi gerekmektedir." Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu Kararı, E., 1988/6, K., 1989/4, T., 07/12/1989. 9 Şubat 1990 Tarih, 20428 Sayılı Resmî Gazete, s. 76.

biçimde tehdit eden, tehlikeye düşüren nedenler ortaya çıkmadan, bu nedenlere bağlı olarak olağan yöntemlerle kamu düzenin sağlanması olanaksız olmadan kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasını özgürlükçü demokratik bir toplumla bağdaştırmak olanaklı değildir. Anayasanın da bu ilkedan hareketle 15. madde hükmünü getirdiğini vurgulayan Danıştay İçtihadı Birleştirme kararı, maddede belirtilen “Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde” temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların “Savaş veya sıkıyönetimin doğurduğu zorunlukların gerekli kıldığı ölçüleri aşamayacağını” belirtmek gereği duymuştur. Danıştay İçtihadı Birleştirme kararında ayrımcılık konusu ele alınırken ise hareket noktası olarak temel hakkın güvencesi olmuştur:

“Kamu hizmetlerine girme hakkı Anayasa'nın 70 inci maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, ‘Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir, hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiç bir ayırım gözetilemez.’ Madde kamu hizmetine girme hakkı yönünden vatandaşlar arasında herhangi bir ayırım yapmamış, görevin gerektirdiği niteliklere sahip olmayı bu haktan yararlanabilmek için yeterli saymak suretiyle ‘Kanun önünde eşitlik’ ilkesini açıklayan 10. maddeye uygun bir düzenleme getirmiştir. Bilindiği gibi Anayasa'nın 10. maddesi herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu; devlet organları ile idare makamlarının bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda olduklarını kabul eder.

Sıkıyönetim komutanlarının istemleri üzerine görevine son verilenlerin büyük bir bölümü hakkında gerek sıkıyönetim döneminde, gerek sıkıyönetim sona erdikten sonra, yasada göreve son verilmesini gerektiren ve tek tek sayılan nedenlerin özel ağırlık taşımalarına karşın, herhangi bir kovuşturma veya soruşturma yapılmamış olması, söz konusu yetkinin kullanılmasında Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen ve kanunun uygulanmasında ayırım nedeni olmayacağı kabul edilen unsurların ağırlık kazandığını göstermektedir. Hal böyle olunca, tartışma konusu yasaklayıcı hükmün sıkıyönetim kalktıktan sonra da uygulanabileceğini kabul etmek, sıkıyönetim komutanının isteği üzerine görevden alınmış olmayı kamu hizmetlerine girme hakkını sürekli olarak ortadan kaldıran bir nitelik haline dönüştürmektedir ki; bu sonucun Anayasanın 70. maddesinin kamu hizmetine girmek için öngördüğü ölçütle ve 10 uncu maddesinde ifadesini bulan eşitlik ilkesi ile bağdaşmayacağı açıktır.”²³

²³ Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu Kararı, E., 1988/6, K., 1989/4, T., 07/12/1989. 9 Şubat 1990 Tarih, 20428 Sayılı Resmî Gazete, s. 75-76.

Akademisyenlerin imzalamış olduğu barış bildirisini hükümet tarafından özetle “terör örgütü propagandası” olarak kabul edilmiştir. Hükümetin iddiasına göre bildiri tek yanlı sadece devleti eleştiren, terör örgütünün üst düzey yöneticisinin açıklaması ve bu açıklamanın zamanlamasıyla örtüşecek şekilde kamuoyuna sunulmuş devletin terörle mücadelesini zaafa uğratabilecek bir eylemdir. AYM özetlediğimiz tüm bu iddialara yanıt olacak şekilde bir gerekçeyle barış bildirisini imzalayanlara ceza verilmesini ifade özgürlüğünün ihlali olarak kabul etmiştir. AYM bir açıklamanın “terörü övme suçu” kapsamında kabul edilmesi için açıklanan düşüncenin terör örgütünün görüşleriyle benzerlik taşımasının yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Terörle bağlantılı düşünce açıklamasının suç olarak kabul edilmesi için terör örgütlerinin uyguladığı “cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek, övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda” yapılmış olması gerekmektedir. (AYM, Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 80). AYM bu görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir:

“İçinde şiddete başvurmayı cesaretlendirici ifadeler yer almayan ve terör suçlarının işlenmesi tehlikesine yol açmayan düşünce açıklamaları sırf terör örgütünün ideolojisi, toplumsal veya siyasal hedefleri, siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlara ilişkin görüşlerine benzerlik gösterdiğinden bahisle terörizmin propagandası olarak kabul edilemez. Toplumsal ve siyasal ortama veya sosyoekonomik dengesizliklere, etnik sorunlara, ülke nüfusundaki farklılıklara, daha fazla özgürlük talebine veya ülke yönetim biçiminin eleştirisine yönelik düşüncelerin -Anayasa Mahkemesinin daha önce ifade ettiği gibi devlet yetkilileri veya toplumun önemli bir bölümü için rahatsız edici olsa bile (Abdullah Öcalan [GK], B. No: 2013/409, 25/6/2014, § 95)- açıklanması, yayılması, aktif, sistemli ve inandırıcı bir şekilde başkalarına aşılması, telkin ve tavsiye edilmesi ifade özgürlüğünün korunması altındadır (Ayşe Çelik, § 44).” (AYM, Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 81)

AYM “Üst Düzey PKK'lının Çağrısı” iddiası üzerinde de durmuştur. AYM'ye göre iddianamede yer alan bu iddia sanıklara terör örgütü tarafından bir talimat olarak iletildiği usulünce kanıtlanamamış, bu konuda yazılı bir belge ortaya konulamamıştır. “Üst düzey yöneticinin” bir televizyon kanalında yaptığı ve daha sonra yazılı yayınlanan çağrısıyla barış bildirisinin benzerlikleri üzerinde duran AYM, yerel mahkemelerin aksine, “üst düzey PKK'lının” açıklamalarıyla barış bildirisini arasında suç olarak nitelendirilebilecek düzeyde bir benzerlik bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. AYM'ye göre “üst düzey PKK'lı”, örgütle çatışan herkesi hedef göstermiş, “ayaklanma ve silahlı şiddet çağrısı” niteliğinde bir açıklama yapmıştır. Tümüyle ayaklanma ve silahlı şiddet çağrısı niteliğindeki açıklamada “Aydın ve demokratik çevreler öz yönetimlere sahip çıksın” biçiminde bir ifadenin yer aldığı ise tespit edilememiştir. Başvurucuların imzaladığı bildiriye, hangi kelimeler ve üslup tercih edilmiş olursa olsun, “çatışmaların sona ermesi ve temel

hak ve hürriyetlere saygı gösterilmesi, çözüm sürecine geri dönülmesi, şiddetin durdurulması, diyalog ve çatışmazlık ortamının oluşturulması çağrısı” yapılmıştır (Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 89-95).

AYM ilk derece mahkemelerinin barış bildirisinin tek yanlı, sadece devleti eleştiren bir bildiri olmasını, terör örgütüne herhangi bir çağrı yapılmamasını mahkûmiyet gerekçesi yapmaları, bu olguya hukuki sonuç bağlanmasını da yerinde bulmamıştır. AYM’ye göre “Mahkemelerin bu kanaatine karşın, tümüyle hukuk alanının dışında hareket eden, amacı korku salmak olan ve toplumu yıldırıma dönük her türlü eylemi yapmaktan çekinmeyen silahlı ve tehlikeli bir örgütün muhatap alınmamasına veya değerlendirmelerde şu veya bu sebeple gözardı edilmesine hukuksal bir sonuç bağlanmasının kabul edilmeyeceğinin altı çizilmelidir.” (Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 96). AYM, Devletle terör örgütünü aynı düzeyde tutmanın terör örgütünü desteklemek anlamına gelmeyeceği gibi, bu yaklaşımın kamusal tartışmaları ortadan kaldıracaklarını şu sözlerle vurgulamıştır:

“97. Sivil toplumdaki gelen talep ve önerileri dikkate alıp almamak kanunlar çerçevesinde kamu otoritelerinin takdirindedir. Ancak toplum hayatını önemli bir biçimde etkileyen bir olaya ilişkin olarak devlete bazı önerilerde bulunan kişilerin hukuken meşru ve gayrimeşru aktörleri aynı düzeyde tutmamaları ve çağrılarını terör örgütüne değil de yalnızca devlete sunmaları nedeniyle cezalandırılmalarının kamusal tartışmayı tümüyle ortadan kaldıracaklarında kuşku yoktur. Kaldı ki bilgilerin veya kanaatlerin tek yönlü olması ifade özgürlüğüne müdahale etmek için tek başına bir neden olarak kabul edilemez.” (Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 97).

AYM kararında barış bildirisini imzalayanların amaçlarını yetkililerin dikkatini çekerek barışın tesis edilmesi olarak açıkladıklarını, metnin içeriğinden bildiriyi imzalayanların farklı amaçlar izlemiş oldukları ve bu amaçları sakladıkları kanısına ulaşılabilceği ancak, ceza mahkemelerinin “yalnızca zan ve varsayımlarla mahkûmiyet kararları” vermesinin düşünülmemeyeceği, aksinin düşünülmesi için “bildirinin yazarları ve imzacıları tarafından açıklanan amacın geçerli olmadığını gösterecek somut bir delil” ortaya konulması gerektiği, böyle bir delilin ise ortaya konulmadığı, bildiriye sert bir dille ağır ithamlarda bulunularak “kamu gücünü kullananlara hukuk içinde kalmaları ve meseleleri şiddeti dışlayan yöntemlerle çözmeleri çağrısında bulunulduğu” sonucuna ulaşılmıştır. İfade özgürlüğünü “kişinin düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanmaması, bunları çeşitli yollarla serbestçe ifade edebilmesi, anlatabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi” olarak tanımlayan AYM, çoğunluğun aksine ileri sürülen bu görüşlere hoş görüyle yaklaşmanın “çoğulcu demokratik düzenin gereklerinden” olduğunun altını çizmiştir (Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 98-99). AYM’ye göre:

“100. Herhangi bir düşünce açıklamasının algı yaratılmaya çalışıldığından bahisle terör örgütünün propagandası olarak kabul edilmesi hukuksal bir değerlendirme olarak kabul edilemez. Bildiride, terörle mücadele eden güvenlik güçlerinin bazı uygulamalarının kabul edilemez olduğu ifade edilmiş ve kamu kurumlarına suçlamalar yöneltilmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi pek çok kararında, ifade özgürlüğünün yalnızca lehte olduğu kabul edilen ya da zararsız veya önemsiz görülen bilgi veya fikirler için değil aynı zamanda devletin veya toplumun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız edenler için de geçerli olduğunu belirten AİHM kararındaki (Handyside/Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, 7/12/1976, § 49) görüşlere de atıf yapmıştır. Anayasa Mahkemesi, bu tür düşüncelerin demokratik bir toplum için şart olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliğin gereklerinden olduğunu teyit etmiştir (Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri [GK], B. No: 2014/920, 25/5/2017, § 78; Fatih Taş [GK], B. No: 2013/1461, 12/11/2014, § 94; Bejdar Ro Amed, B. No: 2013/7363, 16/4/2015, § 63; Abdullah Öcalan, § 95).”

102. Bildiri kamu otoritelerini başvurdukları terörle mücadele yöntemi ve uyguladıkları şiddetin ağırlığı konusunda açıkça eleştirmektedir. Bildiriye göre yetkililerin oldukça uzun bir süre şiddet kullanarak sorunları halletmeye çalışması neticesinde çok sayıda ölüm ve kitlesel göç meydana gelmiştir. İmzacılar daha hafif yöntemlere başvurmayı tercih etmeyen yetkilileri katliam yapmak ve bilinçli sürgün uygulamakla suçlamakta, meydana gelen maddi kayıplar nedeniyle şehirleri yıkım bölgeleri olarak nitelendirmektedir. Mahkemeler, bildiride "yıkım", "katliam", "işkence", "sürgün", "kasıtlı ve planlı kıyım" gibi ifadelerin kullanılmış olmasını da eleştirmiştir. Bildirinin dilinin sert, suçlayıcı ve kamu otoriteleri açısından rahatsız edici olduğu açıktır. Fakat ifade özgürlüğünün sadece toplum tarafından kabul gören veya zararsız ya da ilgisiz kabul edilen bilgi ve fikirler için değil incitici, şoke edici ya da endişelendirici bilgi ve düşünceler için de geçerli olduğu yinelenmelidir (Emin Aydın (2), B. No: 2013/3178, 25/6/2015, § 35). İfade özgürlüğünün bir dereceye kadar abartıya ve hatta kışkırtmaya izin verecek şekilde geniş yorumlanması gerektiği kabul edilmelidir (Ali Suat Ertosun, B. No: 2013/1047, 15/4/2015, § 66). (Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019, § 100, 102).

AYM'nin barış bildirisini ifade özgürlüğü kapsamına giren ve suç oluşturmayan bir açıklama olarak kabul eden kararından sonra barış akademisyenlerine ilişkin ceza mahkemeleri beraat kararları vermiştir. Ceza mahkemelerinin beraat kararları vermiş olması elbette önemli bir gelişmedir. Ne var ki AYM kararları sadece ceza mahkemeleri için bağlayıcı olan kararlar değildir. Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrası uyarınca, “Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazete’de hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idari makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.” Ayrıca Anayasanın 138. maddesinin

son fıkrasına göre, “Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.” Dolayısıyla Anayasanın yukarıda belirtilen 138. ve 153. maddelerinin açık hükmü gereği Anayasa Mahkemesi kararları bağlayıcıdır. AYM kararı doğrultusunda barış akademisyenlerinin görevlerine iadesi gerekmektedir.²⁴

Türk hukuk uygulamasında ve öğretide Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı konusunda ikili bir ayrıma gidilmesi görüşünün de savunulduğu bilinmektedir. Bu görüşe göre soyut ve somut norm denetimi kapsamında iptal ve itiraz davaları neticesinde verilen Anayasa Mahkemesi kararları herkes için bağlayıcıdır. Buna karşılık bireysel başvuru sonucu verilen kararlar sadece davanın tarafı olan kişiler açısından bağlayıcı olacaktır. Bu görüş doğrultusunda verilmiş Yargıtay kararları da bulunmaktadır. Bu ayrıma katılmadığımızın altını çizerek bir an için bu görüşten hareket etsek dahi barış akademisyenleri somutunda AYM kararının sadece başvurucular açısından bağlayıcı olduğunu kabul etmek hukuken olanaklı değildir. Unutulmamalıdır ki Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bireysel başvuru kararlarında da edim yükümlüsü kamu otoritesidir. Bireysel başvuru sonucu verilen kararların edim yükümlüsü ilgili kamu otoritesidir. Barış akademisyenleri özelinde tek bildiriye imza atmış birden fazla akademisyen imzacı bulunmaktadır. Aynı bildiri içeriğinin sadece AYM başvurucuları için ifade özgürlüğü kapsamında kalacağını, diğerlerinin bu hukuki nitelendirmenin dışında olduğunu ileri sürmek, edim yükümlüsü idare için kararın bağlayıcı olması hukuki gerçeğine aykırıdır. Ayrıca hukuki güvenlik ilkesi ve her şeyden önce edim yükümlüsü olan idare açısından AYM kararının bağlayıcılığı da dikkate alındığında verilen kararların tüm barış bildirisini imzalayıcısı akademisyenler için geçerli olduğunu kabul etmek bizce zorunludur.

Akademik İhraçlar Sosyal Politikanın Konusudur

Akademik ihraçların, ihraç edilenlerin yaşamlarında getirdiği kısıtlamalar ve ihlaller açısından ele alındığında sadece bir ifade özgürlüğü sorunu ve siyasal bir sorun değil bir sosyal politika sorunu olduğu görülecektir. Akademik ihraçlar ihraç edilenlerin çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı başta olmak üzere bir dizi temel hak ve özgürlüğünün ihlal edilmesi anlamına gelmiştir. Bu nedenle ihraçlar doğrudan bir sosyal politika sorunudur. İhraçlarla sadece ifade özgürlüğü değil sosyal politika kapsamında da çeşitli hak ve özgürlükler ihlal edilmiştir. Bunlardan bir bölümünü aşağıda ele alacağız.

²⁴ Bu konuda yargılama süreci bitmemiştir. OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonunu görev süresinin Ocak 2023'te bitiminden sonra konu idari yargıya intikal etmiştir. Halen derdest olan davalar bu çalışmada ele alınmamıştır.

Çalışma Hakkının Engellenmesi

Çalışma hakkı, hukuki metinlerde hem tanımlanmış hem de hakkın kâğıt üzerinde kalmaması için hakkı işlevsel kılacak güvence sistemleri getirilerek korunmaya alınmıştır. Çalışma hakkı, çalışmanın gerçek insanı özüne olabildiğince yaklaştırılması için özne herkes, hareket noktası yeteneklere uygun iş, sonucu ise insan onuruna yakışır yaşam sürdürecektir gelir bütünlüğü içerisinde tanımlanmıştır.

Uluslararası Sözleşmeler ve Çalışma Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 23. maddesinde, birbirine bağlı dört fıkrada çalışma hakkını somutlamıştır. Bu dört unsurdan bir tanesinin dahi eksik olması çalışma hakkının gerçekleştirilmediği anlamına gelecektir. Beyanname, 23. maddesinin birinci fıkrasında çalışma hakkının öznesini “herkes” olarak belirlemiştir. Madde ile herkese işini özgürce seçme, seçtiği işte “adil ve elverişli koşullarda çalışma” hakkı tanınmıştır.

Çalışma hakkını düzenleyen önemli uluslararası sözleşmelerden birisi de Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesidir. Sözleşme, III. bölümünün 6. ve 7. maddelerinde çalışma hakkına ilişkin hükümler getirmiş, 8. maddesinde sendika hakkını düzenlemiştir. Sözleşme, çalışma hakkını İnsan Hakları Evrensel Beyannamesiyle benzer bir sistematik içerisinde ele almıştır. Sözleşmenin 6/1. maddesi, çalışma hakkını tanımlamıştır. Maddeye göre, çalışma hakkı, herkesin özgürce seçtiği veya kabul ettiği bir işte çalışarak yaşamını kazanma fırsatı veren, sözleşmeye taraf devletlerce tanınan ve korunması için tedbir alma yükümlülüğü kabul edilen haktır.

(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı da (GGASS)²⁵ çalışma hakkına ilişkin kapsamlı düzenlemeler içeren uluslararası sözleşmelerdendir. Getirdiği hükümler doğrudan uygulanacak kadar somuttur. Revize Sosyal Şart’a göre çalışma hakkını kullanan herkesin, adil, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır. Herkesin, çalışması sonunda kendisi ve ailesiyle birlikte iyi bir yaşam sürmek için adil ücret alma, ulusal ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde örgütlenme, toplu pazarlık yapma, yeteneklerine uygun bir işe yönlendirilme, mesleki eğitim için uygun olanaklara sahip olma, en üst düzeyde sağlığını koruma, sosyal güvenlik, sosyal ve tıbbi yardım alma, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme, işletmede bilgilendirilme ve danışılma, işletmedeki çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma, toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma, onurlu çalışma hakları vardır (Bölüm I).

²⁵ Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı için bakınız: Çelik (2014).

Uygun İş

“Uygun iş” (Decent work) ILO tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. İlk kez resmi olarak ILO’nun 1999 yılında yapılan 87. Uluslararası Çalışma Konferansı’na ILO Genel Müdürü tarafından sunulan “Uygun İş” başlıklı raporda kullanılmıştır (Kapar, 2004: 186). ILO 89. Uluslararası Çalışma Konferansı’na ILO Genel Müdürü bu kez “Uygun İş Açığının Azaltılması” başlığı altında yeni bir rapor daha sunmuştur. Bu raporlar sonrasında “Uygun İş” kavramı ILO çalışmalarının merkezinde yer alan bir kavrama dönüşmüştür (Kapar, 2004: 186). Aslında uygun iş kavramıyla anlatılmak istenen ana temanın ILO’nun 1919 yılındaki kuruluş amaçlarıyla örtüştüğü, “İnsanın onurunu zedelemeyen, fiziksel, ruhsal ve sosyal bütünlüğünü olumsuz etkilemeyen çalışma koşullarının yaratılması” amacının ILO’nun kuruluş amaçlarından olduğu vurgulanmıştır (Kapar, 2007: 2).

Bu raporlardan sonra uygun iş, ILO tarafından 2008 yılında kabul edilen Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi ile daha da geliştirilmiştir. Uygun iş dört temel ilkeyle uyumlu çalışma hakkı tanınması esasına dayanmaktadır. Bu dört temel ilke şu şekilde sıralanmıştır:

“Özgürce seçilmiş ve üretken bir istihdam,
Çalışmaya ilişkin hakların uygulanması,
Çalışanın ve aile üyelerinin sosyal koruma kapsamında bulunması,
Sosyal diyalog ve toplu temsile ilişkin hakların tanınması” (Kapar, 2007: 3).

Dolayısıyla ILO açısından “uygun iş”, sendikal hakların korunmuş olduğu, yeterli bir gelir getiren ve yeterli düzeyde sosyal koruma sağlayan üretken iştir. Uygun iş ayırım yapmaksızın tüm kadın ve erkeklere “insan onuru, eşitlik, güvenlik ve özgürlük temelinde uygun ve üretken bir iş elde edebilmeleri için gerçek fırsatların oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu dört unsur birbirini destekler. Bu unsurlardan birinin yokluğu işin insan onuruna uygun niteliğini ortadan kaldıracaktır. Uygun iş açığı bu unsurlarının birinin veya daha fazlasının yokluğu olarak ele alınmaktadır” (Kapar, 2007: 3). ILO uygun işin tanımını şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“İnsan onuruna yakışan iş, kadın ve erkek için özgürlük, eşitlik, güvence ve haysiyet içerisinde verimli çalışmak anlamına gelmektedir. Bu çalışma şekli, çalışanlara ve ailelerine adil gelir, işyerinde güvence ve sosyal güvenlik kapsamında iş imkânları sağlar.

Aynı zamanda insan onuruna yakışan iş, topluma entegrasyonu kolaylaştıran bireysel gelişim imkânları sunar, bireylere sorunlarını ifade etme, bunlar ekseninde örgütlenme ve hayatlarını etkileyen kararların oluşma süreçlerine katılma özgürlüğüne zemin hazırlarken, herkes için fırsat ve muamele eşitliğinin ön şartlarını güvence altına alır” (ILO, 2011).

ILO'ya göre çalışma hakkının gerçekleştiğinden söz edebilmek için sadece işçinin bir işinin olması yetmemektedir. Ayrıca bu işin uygun bir iş olması da gerekmektedir. Uygun iş ise, "kişilerin çalışma haklarına, iş sağlığı ve güvenliği koşullarına, sosyal güvenlik haklarına, sendikalar ve diğer araçlarla kendini ifade haklarına atıfta bulunan bütünlük bir yaklaşımı ifade etmektedir" (Sapançalı, 2003: 231).

Çalışma Hakkı ve Anayasa

1982 Anayasasının 2. maddesi "Demokratik, laik sosyal hukuk devleti" ilkesini devletin temel nitelikleri arasında saymıştır. Sosyal hukuk devletinin görevlerini 5. maddesinde sıralayan Anayasa, maddenin gerekçesinde, "Devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştirecektir. Bu sosyal devletin görevidir" ifadesiyle sosyal hukuk devletini somutlaştırmıştır.

Çalışma hakkı, Anayasanın 49. maddesinde bir hak ve ödev olarak tanımlanmıştır. Anayasanın 49/1. maddesinde çalışma hakkının birey için hem bir hak hem de bir ödev olduğu belirtilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında Anayasa devlete, çalışanların yaşam düzeylerini yükseltmek, çalışma yaşamını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemek için uygun ekonomik bir ortam yaratılması doğrultusunda önlem alma görevi yüklemiştir. Anayasaya uygun çalışma hakkından söz edebilmek için çalışanlar şu haklara sahip olmuş olmalıdır:

- a) İşini özgürce seçebilmelidir.
- b) Bu işi adaletli ve elverişli koşullarda yapmalıdır.
- c) Yaptığı iş karşılığında hiçbir ayrımcılığa uğramadan eşit işe eşit ücret alabilmelidir.
- d) Aldığı ücretin kendisini ve ailesinin insan onuruna yakışır bir yaşam düzeyi sağlayacak miktarda olması güvence altına almış olmalıdır.

Anayasa Mahkemesi de bir dizi kararında çalışma hakkını özgürlük ve hak eksenini üzerinden şu sözlerle tanımlamıştır:²⁶

"Anayasa'nın 49. maddesinde çalışmanın herkesin hakkı ve ödevi olduğu, devletin çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek,

²⁶ AYM, E.2016/141, K.2018/27, 28/2/2018, §§ 13-16). (AYM, E.2018/75, K.2021/61, 22/09/2021, § 208) Ayrıca, (AYM, E.2018/81, K.2021/45, 24/06/2021, § 208, "Anayasa'nın 'Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti' başlıklı 48. maddesinde, "Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir." denilmek suretiyle çalışma özgürlüğü güvenceye bağlanmıştır. Çalışma özgürlüğü, kişinin çalışıp çalışmama, çalışacağı işi seçme ve çalıştığı işten ayrılma özgürlüğünü korur. Çalışma özgürlüğü ücretli olarak bağımlı çalışma hakkını olduğu kadar, iktisadi-ticari faaliyet yapma hakkını da içerir" (AYM, E.2013/95, K.2014/176, 13/11/2014).

işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiştir. Çalışma özgürlüğü, herkesin dilediği mesleği seçmede özgür olmasını ve zorla çalıştırılmamayı ifade eder. Birey bu özgürlüğünü kullanarak dilediği alanı ve işi seçebilir. Çalışma hakkı ise bireyin özgür iradesiyle seçtiği mesleği veya işi icra etmesi, devletin de çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirleri almasıdır.”

Anayasa Mahkemesi ayrıca çalışma hakkına ilişkin devletin pozitif edim yükümlüsü olduğunu belirtmiş, bu yükümlükleri sıralamıştır. AYM'ye göre “çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri”²⁷ almak, çalışma hakkına ilişkin devletin pozitif edim yükümlükleri kapsamındadır. Diğer yandan, Anayasa çalışma hakkını düzenlediği 49. maddesinde çalışma hakkına ilişkin özel bir sınırlama getirmemiştir. Anayasa Mahkemesi, kararlarında değişik ölçütler geliştirerek çalışma hakkının sınırlarını şu sözlerle saptamıştır: ²⁸

“Anayasa'nın 49. maddesinde çalışma hakkı için herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemiş olmakla birlikte özel sınırlama nedeni öngörülmemiş hakların da o hakkın doğasından kaynaklanan bazı sınırlarının bulunduğu kabul edilmektedir. Öte yandan Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan hak ve özgürlükler ile devlete yüklenen ödevler, özel sınırlama sebebi gösterilmemiş hak ve özgürlüklere sınır teşkil edebilir.”

Örneğin, Anayasa Mahkemesi çalışma hakkına ilişkin devletin üslendiği pozitif edim yükümlülüklerini gerçekleştirme amacını, çalışma hakkını sınırlamayı meşrulaştıran bir olgu olarak kabul etmiştir. AYM'ye göre, devlet memurları için öngörülen zorunlu emeklilik yaşı çalışma hakkını sınırlandıran bir düzenlemedir. Ne var ki 49. maddede devlete getirilen pozitif edim yükümlülüğü kapsamında işsizlikle mücadele etmek de vardır. İşsizlikle mücadele etmek için, istihdama yer açmak için getirilen yaş koşulu çalışma hakkını meşru bir amaçla sınırladığı için anayasaya aykırı değildir: ²⁹

²⁷ AYM, E.2021/1, K.2021/32, 29/04/2021, § 18.

²⁸ AYM, E.2021/1, K.2021/32, 29/04/2021, § 17.

²⁹ AYM, E.2021/1, K.2021/32, 29/04/2021, § 18, “21.Öte yandan kuralla getirilen sınırlamayla emeklilik aylığının kesilmesi yaş haddini aşma şartına bağlanmakta, söz konusu alanda çalışma imkânı tamamen ortadan kaldırılmamaktadır. Kişinin emeklilik aylığının kesilmesi şartıyla çalışıp çalışmama konusunda seçim hakkına sahip olduğu da gözönünde bulundurulduğunda kuralla ulaşılmak istenen amaca ilişkin kamu yararı ile çalışma hakkı arasında bulunması gereken makul dengenin gözetildiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla kuralın orantısız bir sınırlamaya da neden olmadığı, dolayısıyla anılan hakka ölçüsüz bir sınırlama getirmediği sonucuna ulaşılmıştır (§ 21).

“Kuralın, emeklilik aylığı almakta iken her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında ders ücreti karşılığı ders görevine devam edenlerden yaş haddini aşanların emeklilik aylıklarının kesilmesini öngörmek suretiyle öncelikle genç ve işsiz olan kesimin istihdamını sağlamayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu itibarla kuralla çalışma hakkına getirilen sınırlamanın devletin anılan pozitif yükümlülükleri kapsamında işsizlik sorununa çözüm bulunması biçimindeki meşru amaca yönelik olduğu görülmektedir.”

AYM çalışma hakkının sınırlarını tartışırken bir diğer kararında, avukatın savunma yapma görevinin sınırlandırılmasını öngören yargılama tedbirlerinin “çalışma hakkına orantısız bir sınırlama” niteliğinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. AYM kararına göre, avukatın müdafilik görevinden yasaklanması çalışma hakkına getirilen bir sınırlamadır. Avukatın savunma görevini kötüye kullandığını gösteren somut bir olgu bulunmaksızın, basit bir suç şüphesi nedeniyle savunma görevinden yasaklama olanağı tanıyan kurallar, çalışma hakkına ilişkin olarak hakkın sahibini olağanüstü ve aşırı bir yük altına sokan, dolayısıyla çalışma hakkına orantısız bir sınırlama getirecek nitelikte kurallardır.³⁰

Görüldüğü gibi akademisyenlerin yaptıkları meslek gereği başka alanlarda çalışma imkânı bulamamaları, mesleklerini yaparak yaşamlarını sürdürmelerinin engellenmesi, çalışma hakkını yeteneklerine uygun işte kullanma olanaklarının ellerinden alınması, yukarıda özetlediğimiz çalışma hakkına ilişkin uluslararası hukuka, Anayasaya ve AYM kararlarına aykırı, çalışma hakkının açık ihlali niteliğinde bir işlemdir.

³⁰ “40. Müdafilik görevinden yasaklama bir cezalandırma olmayıp özellikle örgütlü suçlar bakımından yargılamanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesini amaçlayan bir yargılama tedbiridir. Dava konusu kurallar avukatların belli bir süre müdafilik görevinden yasaklanmasını öngördüğünden müdafî ile temsil edilen kişiler bakımından müdafî yardımından yararlanma hakkına; müdafilik görevinden yasaklama kararı verilen avukat bakımından ise çalışma hakkına sınırlama getirmektedir.”

45. Bilgi ve deneyimlerini öncelikle adalet hizmetine vererek adalete ve hakkaniyete uygun çözümler için hukuk kurallarının tam olarak uygulanmasında yargı organlarıyla yetkili kurul ve kurumlara yardımcı olan avukatın hukuk devletinin yargı düzeni içindeki yeri özellik taşımaktadır. Savunma hakkının etkin şekilde kullanılmasına ve maddi gerçeğe ulaşma amacına hizmet eden müdafîin, müdafilik görevini üstlendiği kişinin işlediği ileri sürülen suçla herhangi bir bağlantısı bulunmaksızın veya müdafilik görevini kötüye kullandığına ilişkin herhangi bir olgu mevcut olmaksızın basit bir suç şüphesi nedeniyle müdafilik görevinden yasaklanmasına imkân tanıyan kurallar, müdafî yardımından yararlanma ve çalışma hakkı bağlamında bireyi olağan dışı ve aşırı bir yük altına sokmakta; dolayısıyla müdafî yardımından yararlanma ve çalışma hakkına orantısız bir sınırlama getirmektedir.

46. Bu itibarla söz konusu kurallar anılan haklar bağlamında ölçülülük ilkesini ihlal ettiği gibi hukuk devletinin adalet ve hakkaniyet ilkeleriyle de bağdaşmamaktadır.” AYM, E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019, § 40, 45, 46.

İfade Özgürlüğü-Bilimsel Faaliyet Hakkı İhlali

Akademisyenlerin üretmiş oldukları hizmetin konusu aldıkları eğitimle edindikleri bilimsel yöntem ve disiplinle fikir üretmek, ürettikleri bu fikirleri öğrencilerine aktarmaktır. Akademisyene ne öğreteceği dışarıdan baskı ile dikte ettirilemez. Eğitim için oluşturulan çerçeve içerisinde akademisyen kendi alanında üretmiş olduğu fikirleri hem topluma hem öğrencilerine aktarmak zorundadır. İşi fikir üretmek, bu fikirleri toplumda tartışmaya açmaktır. Bu fikirlerin hakim ideoloji ile çelişmesi, çoğunluğun inançlarına ters düşmesi akademisyenin sorunu değildir, olmamalıdır. Bu nedenlerle de fikir özgürlüğü, akademisyenlik mesleğini mesleğin gereğine uygun olarak yapılmasının deyim yerindeyse ön koşuludur. Her an kovuşturma riski altında bırakılabilen, özlük hakları yıllarca verdiği emekleri yok sayılabilen akademisyenlerin görev yaptığı bir yerde akademisyenlik mesleğinin gerektiği gibi yapıldığını ileri sürmek de olanaklı değildir.

Barış Bildirisine imza atan akademisyenlerin ihraç edilmesinden sonra YÖK ve Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi (AÖF) ders kitaplarından yazdıkları bölümlerin çıkartılması, ihraç edilen akademisyenlerin akademik dergilerdeki yayın kurulu üyeliklerinin sonlandırılması için dergi editörlerine yapılan baskılar ifade özgürlüklerinin ve bilimsel faaliyette bulunma haklarının engellenmesinin somut örnekleridir.

Sosyal Güvenlik Hakkı İhlali

Türk sosyal güvenlik sisteminin temelinde çalışma etkinliği yer almaktadır. Sistem kural olarak çalışmayı ve çalışırken prim ödeyerek sosyal risklerin sonuçlarından korunmayı sağlamaya dönük olarak kurgulanmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, Anayasa sosyal güvenlik hakkının öznesini "herkes" olarak tanımlamış olsa da sosyal güvenlik sisteminin ana gövdesi primli sisteme dayanmıştır. Primsiz sistem aracılığıyla sosyal risklere karşı korunma sadece genel sağlık sigortasında ve belirli bir gelirin altında çalışanlar için öngörülmüştür.

Yaşlılık, maluliyet, ölüm sigortalarının tamamından yararlanma sigortalılık süresi, prim gün sayısı koşullarının gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminde korumaya alınanlar ise sadece sigortalılar değil, sigortalıların bakmakla yükümlü oldukları eş ve çocuklarıdır. Çalışma hakkının engellenmesi, bu haktan yoksun bırakılanların, eş ve çocuklarının da doğrudan sosyal güvenlik sisteminin korumasının dışına çıkartılmaları anlamına gelmektedir. Akademik ihraçlar, ihraç edilenlerin kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler açısından sosyal güvenlik hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesinin İhlali

Türk hukukunda, uluslararası sözleşmelerin yanında, ayrımcılık yasağı ve eşit davranma ilkesinin temel hukuki dayanağı Anayasanın 10. maddesidir. AYM ayrımcılık yasağını AIHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) kararlarında belirlenen ilkeleri gözeterek

tanımlamıştır. AYM'ye göre, ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesi hem başlı başına temel bir hak, “hem de diğer insan hak ve özgürlüklerinden yararlanılmasına hâkim, temel bir” ilkedir. AYM eşitlik ilkesini ise “insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin ayrılmaz parçası” olarak nitelendirmiş, ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesini, “uluslararası hukukun en üstünde yer alan temel hukuk normu” olarak kabul etmiştir (Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, § 107).

AYM ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesini somut olaylara uygulamada AİHM içtihatlarından yararlanmış, bu kararları referans vermiştir. AYM'nin sık sık altını çizdiği “nesnel ve makul bir gerekçe olmaksızın, konuyla ilgili olarak benzer durumda olan kişilere farklı muamele edilmesi” ilkesi AYM'nin ayrımcılık yasası ve eşitlik ilkesi konusunda AİHM içtihatlarını benimsemesinin örneğidir.

Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu 1402 sayılı Yasaya dayanarak gerçekleştirilen akademisyen ihraçlarını ayrımcılık ilkesi açısından değerlendirmiştir. 2016 yılında yaşanan ihraçlarla büyük benzerlikler taşıyan 1402'liklerin mesleklerinden edilmesini Anayasanın ayrımcılık yasası ilkesine aykırı bulmuştur.

Danıştay İçtihadı Birleşme Genel Kurulunun 1989/4 E. sayılı kararında belirlenen temel ilkeler bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Kararda öncelikle Anayasa hükümlerinin nasıl yorumlanacağı, bu yoruma bağlı olarak temel hak ve özgürlüklerin Anayasaya uygun bir şekilde nasıl sınırlanabileceğinin yanıtı verilmiştir.³¹ Karara göre, olağan koşullarda demokratik bir sistemde özgürlükler esas sınırlamalar ise istisnadır. Devletin varlığını, ciddi ve ağır biçimde tehdit eden, tehlikeye düşüren nedenler ortaya çıkmadan, bu nedenlere bağlı olarak olağan yöntemlerle kamu düzeninin sağlanması olanaksız olmadan kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması özgürlükçü demokratik bir toplumla bağdaştırmak olanaklı değildir. Anayasanın da bu ilkedeki hareketle 15. madde hükmünü getirdiğini vurgulayan Danıştay İçtihadı Birleştirme kararı, maddede belirtilen “Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde” temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların “Savaş veya sıkıyönetimin doğurduğu zorunlukların gerekli kıldığı ölçüleri aşamayacağını” belirtmek gereği duymuştur.

Danıştay İçtihadı Birleştirme kararında ayrımcılık ilkesi ele alınırken ise hareket noktası olarak temel hakkın güvencesi alınmıştır:

“Kamu hizmetlerine girme hakkı Anayasa'nın 70 inci maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, ‘Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir, hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden

³¹ “Anayasa'nın 15. maddesi kapsamına giren Yasalardaki kuralların ‘Anayasa'nın temel ilkelerine ve bu ilkelere egemen olan hukukun ana kurallarına olabildiğince uygun düşecek biçimde yorumlanmaları’ hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Bu nedenlerle, ağır toplumsal koşulların varlığı ve baskısı altında ve olağanüstü bir yönetim döneminde yürürlüğe konulan 2766 sayılı Yasadaki söz konusu hükmün anlamının, amaçsal bir yorumla ve sıkıyönetimin hukuki yapısına ve bu yönetim halinde özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin yukarıda açıklanan Anayasa ilkeleri göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerekmektedir.”

başka hiç bir ayırım gözetilemez.’ Madde kamu hizmetine girme hakkı yönünden vatandaşlar arasında herhangi bir ayırım yapmamış, görevin gerektirdiği niteliklere sahip olmayı bu haktan yararlanabilmek için yeterli saymak suretiyle ‘Kanun önünde eşitlik’ ilkesini açıklayan 10. maddeye uygun bir düzenleme getirmiştir. Bilindiği gibi Anayasa'nın 10. maddesi herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu; devlet organları ile idare makamlarının bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda olduklarını kabul eder.

Sıkıyönetim komutanlarının istemleri üzerine görevine son verilenlerin büyük bir bölümü hakkında gerek sıkıyönetim döneminde, gerek sıkıyönetim sona erdikten sonra, yasada göreve son verilmesini gerektiren ve tek tek sayılan nedenlerin özel ağırlık taşımalarına karşın, herhangi bir kovuşturma veya soruşturma yapılmamış olması, söz konusu yetkinin kullanılmasında Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen ve kanunun uygulanmasında ayırım nedeni olmayacağı kabul edilen unsurların ağırlık kazandığını göstermektedir. Hal böyle olunca, tartışma konusu yasaklayıcı hükmün sıkıyönetim kalktıktan sonra da uygulanabileceğini kabul etmek, sıkıyönetim komutanının isteği üzerine görevden alınmış olmayı kamu hizmetlerine girme hakkını sürekli olarak ortadan kaldıran bir nitelik haline dönüştürmektedir ki; bu sonucun Anayasanın 70. maddesinin kamu hizmetine girmek için öngördüğü ölçütle ve 10 uncu maddesinde ifadesini bulan eşitlik ilkesi ile bağdaşmayacağı açıktır.”

Akademisyenlerin OHAL kapsamında çıkartılan KHK ile ihraç edildikleri anımsandığında söz konusu Danıştay İçtihadı Birleştirme kararında vurgulanan ilkelerin önemi daha da belirginleşmektedir. Bilindiği gibi akademisyenler OHAL kapsamında ihraç edilmişlerdir. 23 Ocak 2017 tarihinde 29957 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 685 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu adı altında bir tür yargılama yetkisi verilen idari bir kurul oluşturulmuştur. 685 sayılı KHK 2. maddesi uyarınca Komisyon “Kamu görevinden, meslekten veya görev yapılan teşkilattan çıkarılma ya da ilişik kesilmesi” hallerinde başvuruları değerlendirip karar verecektir. Dolayısıyla 685 sayılı KHK ile ihraç edilen akademisyenler için -etkinliği ve hukukiliği tartışmalı da olsa- özel bir hak arama yolu düzenlenmiştir. Buna göre, Komisyonun göreve başlamasından itibaren, Komisyon başvuru almasından önce verilen ihraç kararları için altmış gün içinde, Komisyonun başvuru almaya başlamasından itibaren ise ihraç kararının Resmî Gazete’de yayımlanmasından itibaren altmış gün içinde Komisyon’a başvurulması gerekmektedir (685 S. KHK md. 7). KHK geçici 1. Maddesine göre de “Komisyonun görev alanına giren konularda daha önce

herhangi bir yargı mercüne başvurmüş veya dava açmış olanlar için de 7 nci maddedeki usul ve süreler” uygulanacaktır. KHK’nın 11. Maddesi Komisyon kararlarına yargı denetimini, “Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenecek Ankara idare mahkemelerinde iptal davası açılabilir” hükmüyle, HSK tarafından belirlenen Ankara idare mahkemeleriyle sınırlamıştır.

İhraçlardan bugüne kadar geçen yaklaşık yedi yıllık süre içerisinde birbirinden farklı idare mahkemesi kararları, bu kararların istinaf edilmesiyle birlikte yine birbirinden farklı Bölge İdare Mahkemesi kararları verilmiştir. Yargılama süreci ise aradan geçen yedi yıla karşın halen sonuçlandırılmamıştır. Bu yedi yıl süresince ihraç edilen akademisyenler, ceza mahkemelerinde beraat etmelerine ve AYM’nin ihlal kararına karşın sadece ayrımcılık nedeniyle mağdur edilmemişler aynı zamanda ayrımcılığın giderilmesi için dava açma hakları ve davaların makul süreleri aşması yoluyla da mağdur edilmişlerdir.

ILO’nun 111 Sayılı Sözleşmesi ve Akademik İhraçlar

ILO’nun 111 sayılı Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi ILO tarafından 1958’de kabul edilmiş ve Türkiye tarafından ise 1967’de onaylanmıştır. Sözleşmenin ilk beş maddesi istihdam ve meslek alanındaki ayırım yasağının kapsamını, içeriğini, istisnalarını ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin üye devletlerin uygulaması gereken politikaları düzenlemektedir. Sözleşmenin 1. maddesindeki “ayırım” deyimini; “ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal düşünce, ulusal veya sosyal menşe bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma ...” şeklinde tanımlanmıştır (Kaya, 2010b).

111 sayılı sözleşme açısından Türkiye-ILO ilişkileri incelendiğinde, ilişkilerin ağırlıklı olarak ILO denetim organlarının (Uzmanlar Komitesi ve Aplikasyon Komitesi) hazırlamış olduğu raporlara dayalı ve ağırlıklı olarak 1980 askeri darbesinden sonra başladığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla 111 sayılı sözleşme paralelinde Türkiye-ILO ilişkileri 1983’ten 1996’ya kadar darbe hukuku ve bu hukukun çalışanlara etkisi üzerinden devam etmiştir. 1996’dan 2016 yılına kadar Türkiye 111 sayılı sözleşme kapsamında zaman zaman Uzmanlar Komitesinin gündemine alınmış, örneğin 1997’den başlayıp, 2007’lere kadar süren kamu kurumlarında ve üniversitelerde türban yasağı zaman zaman Uzmanlar Komitesinin gündeminde yer almıştır. 2016’dan sonra ise darbe teşebbüsü ve bu darbe teşebbüsünden sonra ortaya çıkan kamuda çalışan personelin hukukuna ilişkin yeni durum Türkiye’nin ILO’nun denetim organları tarafından yeniden izlenme sürecini başlatmıştır. Bu çerçevede 2017 yılında ILO Uzmanlar Komitesi, yaşanan gelişmelerle ilgili 111 sayılı sözleşme kapsamında kapsamlı bir rapor talep etmiştir. Türkiye ILO’ya 111 sayılı sözleşme ile ilgili 2017 yılında gönderdiği düzenli raporunda ayrımcılığa ilişkin yapılan düzenlemeleri ayrıntılı olarak belirtmiştir. ILO Uzmanlar Komitesi 2020 yılı 107. Uluslararası Çalışma Konferansı için hazırladığı raporda 111 sayılı sözleşme açısından yaşanan ihlalleri teker teker saymıştır (Kaya, 2020a).

2018 ve 2019 yıllarına ilişkin Uzmanlar Komitesi raporunda sendikalar şikâyetler çerçevesinde 87 ve 98 sayılı sözleşmeler kapsamında işten çıkarılanların ayrımcılığa maruz kaldığını ileri sürmüş ise de 2017, 2018 ve 2019 yıllarında OHAL kapsamında işten çıkarılanları ne Uzmanlar Komitesi ne de Konferans Aplikasyon Komitesi, Türkiye'yi 111 sayılı sözleşme kapsamında gündeme almamıştır. Kaya'ya göre bu durum iki türlü izah edilebilir. Birincisi şikâyet sürecinin doğrudan kamu görevlileri sendikalarının yapılması gerekirken kamu görevlileri sendikalarının bu süreçte aktif bir rol üstlenmemeleri olabilir. İkincisi ise sendikalar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35. maddesini daha etkin işletmek için pasif davranmış olabilirler. AİHS md. 35/2-b uyarınca "Başvuru, Mahkemece daha önce incelenmiş ya da uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm mercine daha önceden sunulmuş bir başka başvuruyla esasen aynı olup yeni olgular içermiyorsa" mahkemeye 34. madde uyarınca sunulan bireysel başvurular ele alınmaz. Şayet sendikalar sözleşmenin bu maddesini dikkate alarak pasif davranmışlarsa, bu durumun doğru olmadığını söylemek gerekir. Çünkü ILO süreci ve alınan kararlar bir yargılama süreci değil bir denetim sürecidir (Kaya, 2020a).

ILO 2020 yılından itibaren Türkiye'yi yeniden 111 sayılı sözleşme kapsamında izlemeye almıştır. 2020 yılında her ne kadar 109. dönem Uluslararası Çalışma Konferansı ertelenmiş olsa da Uzmanlar Komitesi aynı konferansın gündemine alınmak üzere Türkiye'nin durumu ile ilgili 111 sayılı sözleşmeyle ilgili çok ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Raporda Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu kapsamında 443 gazeteci, yazar ve yayıncının politik düşüncelerinden dolayı cezalandırıldığı, OHAL kapsamında kamu sektöründe memur, öğretmen ve yargı mensubu olmak üzere yoğun bir işten çıkarmanın gerçekleştirildiği, Eğitim-Sen'in vermiş olduğu bilgilere göre Ağustos 2017 tarihi itibarıyla 1546 sendika üyesi öğretmenin işten atıldığı, 300'den fazla akademisyenin hükümeti eleştiren bildiriye imzaladıkları için görevlerine son verildiği, Türkiye Kamu-Sen'in verdiği bilgilere göre 2016 yılında 75 bin öğretmenin bir gecede işini kaybettiği bunun 50 bininin Eğitim-Bir-Sen'in üyesi olduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca raporda Uzmanlar Komitesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi'nden (OHCHR) aldığı (Ocak-Aralık) 2017 dönemi için hazırlanan Türkiye'deki insan hakları ile ilgili rapora dayanarak, Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra 152 bin kamu görevlisinin işten atıldığını, halen bazılarının arandığı, darbe ile bağlantılı olduğu iddiası ile OHAL kararnamelerinde 107 bin 944 kişinin ismi yazılarak işten çıkarıldığı, aynı şekilde 4 bin 200 hakim ve savcının işine son verildiği, 22 bin 474 insanın özel sektördeki kurumlarının kapatılmasından dolayı işini kaybettiği belirtilmiştir. ILO Uzmanlar Komitesi, OHCHR raporuna dayanarak işten atılan insanların gelir ve sosyal kazançlarını, sağlık sigortası ve emeklilik haklarını kaybettiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak Komite OHAL kapsamında yaşanan işten çıkarmaları 111 sayılı sözleşmenin 1/1-a bendi kapsamında değerlendirmektedir. Daha açık bir ifade ile ILO Uzmanlar Komitesi OHAL kapsamında gerçekleştirilen işten çıkarmaları politik düşünceden dolayı ayrımcılık olarak görmektedir (Kaya, 2020a).

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan akademik ihraçları ele alarak özellikle 2016 yılında gerçekleşen ve etkileri halen devam eden 2016 akademik ihraçlarının sosyal politika açısından değerlendirilmesine odaklanılmıştır. AYM'nin ihraçlara gerekçe gösterilen bildiriye ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmesine ve ağır ceza mahkemelerinin de imzacı akademisyenler için beraat kararları vermiş olmasına rağmen 2016 ihraçlarının yarattığı hak ihlalleri ortadan kaldırılmamıştır. İhraçlara bağlı diğer hak ihlalleri de devam etmektedir. Bu ihraçların yarattığı hak ihlalleri çalışma hakları açısından uzun süre tartışılmaya devam edecek ve sosyal politika/iş hukuku ve sosyal güvenlik uygulaması ve yazınının önemli sorunları arasında yer alacaktır.

Akademisyenlerin ihracından sonra bu makalenin yayınlanma tarihi itibarıyla yedi yıl geçmiştir. Bu yedi yıl içerisinde hukuki süreçlerin sonuçlandırılmamış olması tek başına bir hak ihlalidir. Tüm bu süreç bir kez daha göstermiştir ki Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, Anayasa, Danıştay İçtihadı Birleştirme kararı, AYM kararı, halen bu ülkede siyasal iktidarla farklı görüşleri savunanlar için güvence sağlamaya yetmemektedir. Tüm bu hukuki belgelerde herkesin yeteneklerine uygun işte çalışma hakkının bulunduğu kabul edilmesi, Anayasanın çalışma hakkını, sosyal güvenlik hakkını temel bir hak olarak kabul etmesi, Danıştay İçtihadı Birleştirme kararıyla farklı görüşte oldukları için akademisyenlere ayrımcılık yapılamayacağı kabul edilmiş olmasına karşın yedi yıl süren mağduriyet yaratılmış olması hukuken ve sosyal politika açısından açıklanabilir bir olgu değildir.

Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli olgu ise akademisyenlere haklarının verilmemesi onlar için bir mağduriyet, iktidar için ise hareket alanının hukuk devleti ile çizilen sınırlara taşırma olanağının verilmesidir. Bu olanağa kavuşan herhangi bir siyasi iktidar AYM kararında da belirtilmiş olduğu gibi, kamusal otoritelerin tartışılmaz kılınmasını isteyebilecek dahası toplumu buna zorlayabilecektir. Toplumda çoğulculuğun ortadan kaldırılması, muhalif görüşlerin sınırlandırılması, idarenin hukukla bağlılığının istisna haline gelmesi sadece ihraç edilen akademisyenlerin değil, özgürlükçü demokratik sistemden, hukuk devletinden yana olan herkesin sorunudur.

Extended Summary

Throughout the history of the Republic of Turkey, there have been various dismissals and eliminations, which have violated the labour rights and scientific autonomy of scientists. In this study, after briefly discussing the academic dismissals/eliminations at Turkish universities throughout the history of the Republic, the dismissals in 2016 and afterwards, known as "Peace Academics", will be discussed in the light of the Turkish Constitutional Court and other judgments.

The study is based on a social policy perspective, particularly in the context of the right to work, non-discrimination and the principle of equality.

The 1933 and 1948 eliminations, the 147s (1960), the 1402s (1983), and the dismissals/eliminations of academics in 2016 are the most well-known examples of academic dismissals and eliminations in Turkey. With these large-scale academic eliminations, many scientists were dismissed. The dismissals of academics who signed a declaration titled "We will not be a party to this crime" is the largest academic purge in the history of Turkey. The Constitutional Court ruled that the declaration was not an offence as it was within the scope of freedom of expression, and various high criminal courts acquitted all the academics who signed the declaration and were prosecuted. Although the 2016 dismissals have been finalised in terms of constitutional and criminal law, the violations of rights (right to work, right to wages, right to social security, right to scientific activity) caused by these dismissals continue. The dismissed academics have not reinstated to their jobs despite judgments.

The study will be based on the important concepts of social policy, namely the right to work, non-discrimination and the principle of equality. Violation of the right to work will be discussed within the framework of both social policy doctrine and national and international legal regulations and practices. In the study, academic dismissals will be evaluated in terms of national and universal legal rules and relevant judgments, especially the Constitutional Court. Despite the constitutional binding nature of the Constitutional Court judgments, the ongoing violations of rights will be analysed.

Although the Constitutional Court considered the declaration, which was used as a justification for the dismissals, within the scope of freedom of expression and several high criminal courts acquitted the signatory academics, the rights violations caused by the 2016 dismissals have not been eliminated. Other rights violations related to the dismissals continue. The rights violations caused by these dismissals will continue to be discussed for a long time in terms of labour rights and will be among the important problems of social policy / labour law and social security practice and literature.

As of the publication date of this article, seven years have passed since the academics were dismissed. The fact that the legal processes have not been finalised in these seven years is a violation of rights in itself. This whole process has once again shown that the international conventions to which Turkey is a party, the Constitution, the Unification of Jurisprudence Decision of the Council of State, and the Constitutional Court's judgment are still not enough to provide guarantees for those who hold different views from the government in Turkey. Although all these legal documents acknowledge that everyone has the right to work in a job that suits their abilities, the Constitution recognises the right to work and the right to social security as a fundamental right, and the Unification of Jurisprudence

Decision of the Council of State has accepted that academics cannot be discriminated against because of their different opinions, the fact that seven years of victimisation has been created is not a phenomenon that can be explained in terms of law and social policy.

Another important fact that should not be overlooked is that the denial of their rights to academics is a victimisation for them, while it is an opportunity for the government to extend its sphere of action to the limits drawn by the rule of law. Any political power that gains this opportunity, as stated in the Constitutional Court's judgement, will be able to demand that public authorities be rendered unquestionable and, moreover, will be able to force the society to do so. The elimination of pluralism in society, the limitation of opposing views, and the exception of the administration's adherence to the law are not only the problems of the dismissed academics, but also of everyone who favours a democratic system and the rule of law.

The study will be written with a documentary and exploratory approach based on the comparative historical method, evaluating archival records and documents, judicial decisions, and the theoretical framework on the subject.

Beyan

“Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Çalışma Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı Açısından ‘Barış Akademisyenleri’ İhraçları” başlıklı makalemizde herhangi bir kişi veya kurumla çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederiz.

Yazarlar eşit katkıya sahiptir.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet, 1 Ağustos 1933.

Çelik, A. (2010). **Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik, A. (2014). “Avrupa Konseyi Sosyal Şartlar Sistemi” **Uluslararası Sosyal Politika** (Ed. Pir Ali Kaya ve Ceyhun Güler), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Çelik, A. (2020). “Çalışma hakkı, ayrımcılık ve akademik ihraçlar, OHAL Komisyonu yargı kararlarına uymalıdır”, <https://www.birgun.net/haber/calisma-hakki-ayrimcilik-ve-akademik-ihraclar-ohal-komisyonu-yargi-kararlarina-uymalıdır-328246> (22.11.2022)

Çetik, M. (Hazırlayan) (2008). **Üniversitede Cadı Kazanı, 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav’ın Müdafaası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dinç, G. (1987). **Güvensizlik Üçgeni-1402’likler, Fişleme, Güvenlik Soruşturması**, İstanbul: Say Yayınları.

Dölen, E. (2010a). **Türkiye Üniversite Tarihi-3, Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş, Tasfiye ve Yeni Kadrolar**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, E. (2010b). **Türkiye Üniversite Tarihi-4, İstanbul Üniversitesi (1933-1946)**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eğitim-Bir-Sen (2014). “Rakamlarla 28 Şubat Raporu”, Ankara, Şubat 2014. <https://www.ebs.org.tr/ebsfiles/files/yayinlarimiz/28subatraporweb.pdf> (24.11.2022).

Etiker, Ş. (2001). “Dr. Cevat Mazhar Bey nasıl intihar etti” **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 17.03.2001.

Gülmez, M. (2008). **Uluslararası Sosyal Politika**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Hatipoğlu Yayınları.

Gülmez, M. (2009), **İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye**, Ankara: Belediye-İş Yayınları.

Gülmez, M. (2020). “İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler”, **Çalışma ve Toplum**, 25, 217-266.

Hür, A. (2016). “Darülfünun, üniversite, Einstein, cadı kazanı”, **Radikal**, 17.01.2016.

ILO (1989). **International Labour Conference, Record of Proceedings**, 76th Session, Geneva.

ILO (2011) “Working With The ILO-Decent Work And System Wide Coherence”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/genericdocument/wcms_210643.pdf (1 Eylül 2023).

Kapar, R. (2004). “Uygun İş Bağlamında Çalışan Yoksullar”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Yıl 2004, Sayı 48.

- Kapar, R. (2007). “Uygun İş Açığı: İnsana Yaraşmayan İşler” **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ocak-Şubat-Mart, Sayı 29.
- Kaya, P. A. (2020a), “ILO’nun 100. Yılında 111 Sayılı Sözleşme: Türkiye ILO İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme”, Aziz Çelik, Deniz Beyazbulut ve Zeynep Kandaz (der.) **ILO 100. Yıl Kitabı** içinde, İstanbul: DİSK Yayınları.
- Kaya, P. A. (2020b). **Çalışma Hukukunda Eşitlik ve Ayrımcılık**, 4. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Mazıcı, N. (1995). “Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu”, **Birikim**, 76. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-76-agustos-1995/2274/oncesi-ve-sonrasiyla-1933-universite-reformu/2767> (19.11. 2022). (22.11.2022)
- Sapancalı, F. (2003). **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Yayın no:09.1600.0000.000/DK.03.048.
- Yılmaz, T. (1990). **1402’likler: Dokuz Yıllık Bir Öykü**, Ankara: Açelya Yayıncılık.
- Zweig, S. (2017). **Vicdan Zorbalığa Karşı Ya Da Castello Calvin’e**, 8. Baskı, Çeviri: Zehra Kurttekin, İstanbul: Can Yayınları, 2017.

Yargı Kararları ve Hukuksal Belgeler

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (AİHM) Kararları:

- Handyside-Birleşik Krallık, 1976.
- Sunday Times-Birleşik Krallık, 1979.
- Lingens-Avusturya, 1986.
- Oberschlick-Avusturya, 1995.
- Thorgeirson- İzlanda, 1992.
- Jersild- Danimarka, 1994.
- Goodwin-Birleşik Krallık, 1996.
- De Haes ve Gijels-Belçika, 1997.

Anayasa Mahkemesi (AYM) Kararları

- Ali Suat Ertosun, B. No: 2013/1047, 15/4/2015.
- Anayasa Mahkemesi, E. 2018/81, K.2021/45, 24/06/2021.
- Anayasa Mahkemesi, E. 2016/141, K.2018/27, 28/2/2018.
- Anayasa Mahkemesi, E. 2018/73, K.2019/65, 24/07/2019.
- Anayasa Mahkemesi, E. 2018/75, K.2021/61, 22/09/2021.
- Anayasa Mahkemesi, E. 2021/1, K.2021/32, 29/04/2021.
- Anayasa Mahkemesi, E.2013/95, K.2014/176, 13/11/2014.
- Bejdar Ro Amed, B. No: 2013/7363, 16/4/2015.
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri [GK], B. No: 2014/920, 25/5/2017.
- Emin Aydın (2), B. No: 2013/3178, 25/6/2015.
- Fatih Taş [GK], B. No: 2013/1461, 12/11/2014.

Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019.

Diğer Yargı Kararları ve Hukuksal Belgeler:

672 Sayılı Kanun Hükmünde Karamame.

Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu Kararı, E., 1988/6, K., 1989/4, T.,
07/12/1989. 9 Şubat 1990 Tarih, 20428 Sayılı Resmî Gazete.

İstanbul 27. Ağır Ceza Mahkemesi Dosya No:2019/98 E., 2019/314 K., C. Savcılığı
2019/27142 E.

İstanbul.13. Ağır Ceza Mahkemesi Dosya No: 2019/448 E., 2019/353 K., C.
Savcılığı 2019/45540 E.

Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (2021). Olağanüstü Hal İşlemleri
İnceleme Komisyonu Faaliyet Raporu (2021)
https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_2021.pdf
(1 Eylül 2023).

Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (2022). Olağanüstü Hal İşlemleri
İnceleme Komisyonu Faaliyet Raporu (2017-2022)
https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_20172022.pdf
(1 Eylül 2023).

Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kararı, 2021/20705.